

Juhász Ágnes

„...ŐK, AZ ÖRÖKRE TÖBBREKÉSZEK.”¹

NŐI ÉLETUTAK ALAKVÁLTOZÁSAI

„Az egyik interjúból levont következtetéseket nem a többi interjú bizonyítja; a statisztikai gyakoriság, a korreláció, hanem az interjú egyik része „bizonyítja” a másikat. A bizonyító erő egyetlen élet, egyetlen személyiség, egyetlen véleményrendszer belső összefüggéseiben rejlik.”

Solt Ottilia

Az itt következő két beszélgetés főszereplői nem véletlen kiválasztás révén kerültek jelen kötetbe. Egymástól eltérő sorsukkal azt példázzák, hogy életük alakulását erősen meghatározzák és formálják azok a társadalmi és gazdasági folyamatok, változások, amelyek a rendszerváltással indultak el Magyarországon. Mint ahogyan mindazon körülmények is, melyek a vidéki léttel, a falusi környezettel szorosán összefüggenek.

A velük készült interjúkban, találkozásaink alkalmával érdeklődésem elsősorban a személyes (jelen- és múltbeli) történetük megismerésére irányult. Életkörülményeikről, családi kapcsolataikról, környezetükhöz fűződő viszonyukról, a mindennapjaikat, a megélhetésüket leginkább alakító tényezőkről próbáltam minél több ismeretet szerezni. Válaszaikból azonban a helyzetüket befolyásoló társadalmi (erő)viszonyok és ellentmondások is jól érzékelhetően kirajzolódnak.

Első beszélgetőtársam esetében leginkább az a kérdés foglalkoztatott, mi az az erő, amelynek segítségével az elmúlt másfél évtized folyamatosan változó létfeltételei között is biztosítani tudta saját és családja megélhetését. Mi az a képesség, ami segítette őt megkapaszkodni ebben a gazdaságilag és társadalmilag átalakult új világban, minimális munkaerő-piaci esélyekkel, gyermekeit egyedül nevelve, családfenntartóként?

A második interjúból egy egészen más életformáról, életpályáról nyerhetünk mélyebb tudást. A legfontosabb kérdés, amelyre igyekeztem választ találni, mit jelent – több mint két évtizede – egy mezőgazdasági családi vállalkozás tagjaként megpróbálni földművelésből és állattenyésztésből megélni. Ez a beszélgetés

¹ Az idézet Illyés Gyula: Ditirambus a nőkhöz című verséből való.

két ülésben zajlott, és a két találkozás között interjúalanyom és családja életében drámai fordulat következett be. A dialógus második része ennek hatásáról, következményeiről is szól.

E két életút – lényeges különbözőségei mellett – néhány elemében hasonlatos is. Úgy vélem, mindkét történet főszereplője – társadalmi helyzetének megfelelően – a folyamatosan változó életlehetőségekhez való alkalmazkodás közepette is leginkább a hagyományos női szerepeknek igyekezett megfelelni. Értékrendjükben a családdal kapcsolatos értékek mindvégig nagyon fontos helyet foglaltak el. Elgondolkodtató motívum továbbá az életükben jelenlevő – szinte megállás nélkül végzett – rengeteg fizikai munka.

Nyilvánvalóan másfajta nehézségekkel és problémákkal kell szembenézni családi gazdálkodóként, mint alacsony iskolai végzettséggel, szakképzettség hiányában a munkahely megszerzéséért, megtartásáért folytatott küzdelem során. És természetesen másmilyenek a sikerek, az eredmények is, amelyek adódnak. Mégis – szándékom szerint – az alábbi két beszélgetés elsősorban nem a „lent” és a „fent” élethelyzetének a szembeállításáról szól, hanem sokkal inkább a női, anyai helytállás sokféle arcáról, példájáról, a családtagok iránti őszinte elköteleződésről.

***

Itt szeretnék interjúalanyaimnak köszönetet mondani, hogy beszélgetéseink teljes terjedelemben való közléséhez hozzájárultak.

I.

„AZT TUDOM, HOGY NEKEM MI A DOLGOM ÉS KÉSZ. MEG ÉN NEM NAGYON SZERETEK RÓLA BESZÉLNI...”

Interjúalany: 33 éves nő, Dudar

Időpont: 2012.09.22.

– **Hány testvére van?**

– Hat.

– **Itt született Dudaron?**

– Igen.

– **Mindannyian itt?**

– Hát úgy, én itt, az öcsém Esztergárban, a többi meg Csetényben.

– **A szülei így vándoroltak?**

– Nem. Anyunak az első házasságából van öt testvérem, mi meg a másodikból vagyunk az öcsémmel.

– **Hogyan került ide?**

– Az élettársammal, a Lacival – aki meghalt – jöttem ide. De itt is laktunk, amikor gyerekek voltunk, meg a nagymamám dudari volt. Akkor visszaköltöztünk Esztergárra, de apuék nem jöttek ki. Aztán így Cseténybe mentünk.

– **Hány éves volt, amikor megismerkedtek?**

– 17 voltam, és 20 évesen megszületett a fiam.

– **Az általános iskola után járt még iskolába?**

– Nem, mert utána elmentem dolgozni. Utána meg megszületett a fiam.

– **14 évesen mit dolgozott?**

– A cipőüzemben dolgoztam ott, Csetényben. Mi csináltuk a cipőnek a bőrrészét, kivágtuk, fűzött bele, és akkor máshun meg rátették a talpat.

– **Betanított munkásként?**

– Igen.

– **Szerette azt a munkát?**

– Igen. Aztán, amikor megszűnt a cég, utána meg Móra mentem, a Kábel Kft-be.

– **A Lacival hány évig éltek együtt?**

– Öt évig.

– **Ő az első élettársa volt?**

– Nem, a harmadik.

– **Hány éves volt, amikor az elsővel összeköltözött?**

– 18-at betöltöttem, akkor költöztünk össze a fiam apukájával.

– **Igen, így már értem. A fia édesapjával mennyi ideig tartott a kapcsolatuk?**

– Négy évig. És négy hónapos terhes voltam, amikor otthagyt. Azt mondta: nem kell a baba sem, meg te sem...

– **Amikor babát várt, akkor gondolta meg magát a párja?**

– Igen, meggondolta magát, aztán elment. Én meg hazaköltöztem anyuhoz, de sokat voltam Veszprémben a kórházban, mert gondok voltak a májértékekkel, így nem nagyon jöhett haza.

– **És miután megszületett a kislány, az édesapja érdeklődött utána, kereste önököt?**

– Nem. Nem keresett, mert fölbujtották, hogy nem az övé... De hát a vérvétel az kimutatta. Mennünk köllött volna a bíróságra vissza, hogy az utolsó számot nem jól írták rá, csak hát én már nem vittem vissza.

– **Ja, hogy az édesapja megkérdőjelezte, hogy az övé-e a gyermek?**

– Igen, megkérdőjelezte, aztán mégis az övé...

– **Őn pedig elment a bíróságra és apasági vizsgálatot kért?**

– Igen. És az száz százalékban kimutatta. Csak mondom, azt az egy számot félreírták, és még egyszer vissza köllött volna menni, hogy újból vérvétel...

– **A bírósági eljárást miért hagyta félbe?**

– Hát azért hagytam, mert nagyon nekiállt mán inni, nekem meg ittasan nem kell odajönni. Én már nem akartam vele pereskedni. Semmit se akartam már tőle. In-

kább maradjon az én nevemen a fiam, fölnevelem én, mint hogy részegen, minden-
hogyan jöjjön hozzánk.

– **És a kislány az édesapja egyáltalán nem is látogatta?**

– Három éves korában látta először és utoljára. Egyszer megnézte és többször már
nem. Le is mondott róla. A lányom meg a második élettársamtól született.

– **Vele mennyi idő múlva találkozott?**

– Két éves volt a fiam, amikor megszületett a kislány. Előtte, egy évvel korábban
találkoztunk. Csak hát az se jött össze... Mer' ő meg a nagyobbikat nem állhatta
ki.

– **Az miben nyilvánult meg, hogy a kislány nem szerette?**

– Nem szívelte... Egyáltalán nem úgy viselkedett vele, mint a kislánnyal.

– **Mennyi ideig éltek együtt?**

– Két évig. Aztán fogtuk magunkat és elmentünk Cseténybe anyukámhoz. Ő segí-
tett nevelni a két kicsit.

– **A kislány édesapja támogatja önöket anyagilag?**

– Ő nyugdíjra van bejelentve, meg – úgy tudom – alkalmi munkákat vállal mellet-
te. 6 ezer forintot ad, aztán jól van, ennyi, le van tudva az egész.

– **Havonta 6 ezer forintot?**

– Na hát, az egy gyerekekre nem sok...

– **A fiúra milyen ellátást kap?**

– A gyermekvédelmit kapom meg a családi pótlékot, mást nem. A magasabb csa-
ládít, mert egyedül vagyok a kettőre.

– **Mennyi ideig laktak az édesanyjánál?**

– 2005-ig, utána költöztünk ide Dударra.

– **Mert megismert itt valakit?**

– Igen, az élettársamat, a Lacit.

– **Ebből a kapcsolatból született gyermek?**

– Nem.

– **A Laci szerette az ön gyerekeit?**

– Igen, ő úgy nevelte őket, mintha a sajátjai lennének, mind a kettőt. A fiam őt
tekintette az igazi apukájának.

– **Hány éves volt akkor a fia, amikor megismerte?**

– Négy éves... és tíz, amikor meghalt.

– **Úgy hívta, hogy apu?**

– Igen.

– **De azért tudta, hogy nem ő a vér szerinti apukája?**

– Tudta, de őt fogadta el az igazinak.

– **A Lacinak volt munkája?**

– Igen.

– **Akkoriban egy kicsit könnyebben éltek?**

– Igen, akkor könnyebb volt egy kicsit. De volt akkor is olyan időszak, hogy el-

ment inni, és akkor nem dolgozott egy ideig, és akkor nehezebb volt. Ilyen hullám-völgyek voltak...

– **Jó embernek tartotta?**

– Igen.

– **Ha ivott, olyankor veszekedett önnel?**

– Nem.

– **Pontosan mi történt vele?**

– Fölakasztotta magát...

– **Tudja vagy sejtí az okát, hogy miért?**

– Nem tudom. Senki nem tudja.

– **Volt valami előjele a tragédiának?**

– Nem. Hátrament és fölakasztotta magát. Anyukám volt itthon meg a kisfiam, aki beteg volt akkor éppen. Én kint dolgoztam akkor is az erdőn. Csak a kisgyerekek hátrament fáért és akkor ő jött, kiabált anyunak, nagyon megijedt. Aztán anyu vágta le, de hát nem tudott szegény semmit se csinálni. Nem bírta lefektetni se. Akkor itt a szomszéd segített neki. Mentő meg rendőrség, minden kint volt. Azt mondták, hogyha rögtön kimentünk volna, akkor se tudtak volna segíteni, mer’ a redőnyzsinór a nyakat azt nagyon összezúzta...

– **Redőnyzsinórral akasztotta föl magát?**

– Az ott volt hátul a faházban.

– **Ivott előtte?**

– Nem...

– **Ez hány órákor történt?**

– Negyed kettőkor ment hátra a fiam... Negyed kettőtől hát olyan fél ötig helyszíneltek... Márciusban halt meg, novemberben zárták ki az önkezűséget... Hogy öngyilkos lett, és nem valaki más...

– **Az idegenkezűséget zárták ki?**

– Igen, az idegenkezűséget akkor zárták ki... Addig folyt a vizsgálat.

– **Önök is kihallgatták?**

– Nem. Hanem itt elmondták anyuék a rendőröknek, hogy mi van, hogy senki nem tudott semmiről... Búcsúlevelet se írt... Mer’ nem találtunk sehol.

– **Fizikailag egészséges volt?**

– Igen.

– **És lelki problémákról beszélt önnel?**

– Nem beszélt róluk.

– **Érzékeny természetű volt?**

– Nem vettünk észre semmit.

– **A rokonságában volt más is, aki így vetett véget az életének?**

– Nem volt, csak ő gondolta így... Vagy nem tudom, mit gondolt... A fia úgy jött hozzája, mert őneki volt egy fia, de ők *szétmaradtak*, kétéves korában. Aztán ő úgy végig szokott jönni.

– **Vele a haláleset óta is tartják a kapcsolatot?**

– Igen, tartjuk. Tavaly volt itt. Az idén most elmaradt.

– **Az ön gyermekei pontosan mikor születettek?**

– A nagyobb 2000 februárjában, a kisebb meg 2002 májusában. A kisleány betegen született, köldöksérvvel.

– **És azóta egészséges már?**

– Hál' Istennek most már igen, de kicsi korában sokat volt beteg. A sérvvel két éves korában megműtötték. Később tüdőgyulladást kapott, meg arcüreget, utána meg bejött neki az asztma. Egyévesen még nem bírt menni, akkora ágyéksérve volt. De most már rendben van.

– **Miután a két kisgyerekekkel odaköltözött az édesanyjához Cseténybe, utána volt munkája?**

– Idővel igen. Ötéves korában tudtam visszamenni, mivelhogy beteg volt a kisleány. De akkor már eljöttünk onnan Dudarra a párommal. Fölkerültem Móra a gyárba. 2008-ban, a SEWS-nál dolgoztam, az is kábelos volt. Csak ott meg bejött a válság, azért kellett eljönni.

– **Megszűnt a cég?**

– Nem szűnt meg, még most is működik, de kevesebb emberrel dolgozik.

– **Utána alkalmi munkákból élt?**

– Akkor mentem az erdészetbe. Oda most be vagyok jelentve.

– **Az erdészeti helyileg hol található?**

– Perébe. Idáig, Dudarig kell átjönni, és innen hordják oda az embereket.

– **Ott nők is dolgoznak?**

– Persze, mások is.

– **Oda mindennap kell menni?**

– Mindennap 7-től 4-ig.

– **Rendesen fizetnek?**

– Áh, 47 ezer forintot kapunk egy hónapra.

– **Ennyi pénzért naponta 8 órát kell dolgozni?**

– Hétfőtől péntekig, 8 órában, ezért a pénzért.

– **Mit kell csinálnia?**

– Sarlózni, meg ollózni, ilyesmit. A csemetéket kell kiszabadítani a bokrokból, ollózni kell, hogy a gallyak ne nőjenek rájuk.

– **Ez nehéz munka?**

– Nem, nem nehéz.

– **Hétvégenként pedig más munkákat is vállal?**

– Igen, ilyen kiegészítők vannak. Bármikor. Van amikor krumpliszedés, most a bicske.

– **Eljár napszámba?**

– Elmegyek én.

- **Ezek ilyen magánvállalkozásoknál adódó munkalehetőségek?**
- Magáncégek vannak, és oda kell menni.
- **Nekik állandó embereik vannak, akikért idénymunkák idején, hétvégénként jönnek és elviszik őket a munkába?**
- Igen, biztos embereik vannak. Hétvégén, hétköznap, amikor azok tudnak menni. Mert ha itt nincs bejelentett munka nekem, akkor oda, Perébe vagyok bejelentve. Olyankor reggel elmegyünk hétkor és éjjel jövünk haza, főleg a káposzta-akciónál éjszaka szoktunk hazajönni.
- **Ez milyen cég, ahol ilyen sok káposzta van?**
- Ez nem cég, ez ilyen vállalkozó, aki viszi a piacra is az árut.
- **Főlvásárolja a termelőktől, és ő viszi eladni?**
- Nem, ő természti is.
- **Mit kell csinálniuk a káposztával?**
- Nekünk le kell pucolni, be kell csomagolni. Aztán a kamionra kell fölraknunk. Meg hát a hagymát is, mindent így.
- **Ott folyamatosan egész évben van munka?**
- Van, ahol van. Jön a március, április, akkor a káposztaültetés. Nyáron kint a kapálás. Ősszel meg a szedés. Minden hónapban van valami.
- **És ez a magánvállalkozó jól fizet?**
- Hát...
- **Nála milyen időközönként kap fizetést?**
- Hetente, havonta. Volt, amikor 3 hónap múlva kaptunk.
- **Órabérben dolgoznak?**
- 400 forintos órabérbe, és volt, amikor elcsúszott. Most is el van csúszva.
- **De mindig kifizette a fizetésüket?**
- Mindig ki szokta fizetni. Volt, amikor karácsony előtt kaptuk meg egy nappal, de azért megvolt a pénzünk.
- **A csipkebogyószedés mennyi ideig tartó idénymunka?**
- Augusztusban elkezdődik és szeptemberig tart.
- **Állandó helyekre jár?**
- Igen, és akkor itt egy fix helyre szoktam odaadni vagy Nánába.
- **Vadon terem és bárki leszedheti?**
- Ez senkié...
- **Jól fizetnek érte?**
- Persze, 100-150 forintot kilójáért. 80-at, attól függ, mennyit vesz át nekik az átvevőjük.
- **De amit leszed, azt a mennyiséget mindig megveszik, csak nem ugyanazon az áron?**
- Igen, valamikor lemegy az ára, valamikor föl. Ennyi adódik.
- **Mindig hétvégén csinálja?**
- Szombat, vasárnap, hét órától délig, kettőig. Attól függ.

– **Más is jár oda?**

– Mindenki csinálja, az egész falu ott van.

– **Olyanok is foglalkoznak ilyesmivel, akiknek van munkahelyük?**

– Igen, ilyen mellékkeresetnek.

– **A környéken sok csipkebogyó terem?**

– Sok van, mert így össze-vissza megyünk, Dudar, Csetény, bárhova. Dudaron van az átvevő, de én Cseténybe is el szoktam menni.

– **Shokott teát főzni belőle?**

– Nem. Nem szeretem. Én nem iszom meg.

– **Azzal a speciális kampóval kell leszedni, ami ma délután is önnél volt, amikor összetalálkoztunk?**

– Igen, azzal a kampóval vagy ollóval le kell vágdalni.

– **Hét órára odabiciklizik egy helyre, megszedi a zsákokat, utána meg föltolja, visszacipeli ide. A vasárnapi ebédet ki főzi meg a gyerekeknek?**

– Anyu vagy én, ha hazajövök. Hát jó, az anyukám is ki szokott jönni, olyankor délután főzök.

– **Az édesanyja is itt lakik?**

– Igen, csak most fönt van Pesten.

– **Mit csinál ott?**

– Zsuzsáéknál, a nővéreméknél... Most el szokott két hetentét menni. Ott fönt van, utána meg hazajön.

– **A nővéreéknek Pesten jobban megy?**

– Nem, azoknak sincs munkájuk. Albérletben laknak ők is.

– **Ön is albérletben lakik itt?**

– Igen.

– **Mennyit fizet havonta?**

– 20 ezer forintot, ez az egy szoba, konyha, plusz még a rezszi.

– **Akkor a 47 ezer forintból nem sok marad.**

– Hát csoda... Azér' megyek én is, mindenhova ahova hívnak. Krumplit szedni, bárhova.

– **Össze tud annyit gyűjteni, hogy jut rendszeren enivalóra, ruhára?**

– Úgy igen, megvan mindenük, ez nem számít, megvan a gyerekeknek mindenük. Mert így tudok menni napszámba, mindenhova.

– **Télen hova jár el?**

– A savanyítóba. Meg hát a téli káposztát októbertől novemberig szoktuk szedni. A nyárit meg júliustól augusztusig. Mert van korai, meg késői káposzta is.

– **Az önkormányzattól kap valamilyen támogatást?**

– A gyermekvédelmit... Meg a lakásfenntartásit, havonta ötezer forintot. Az erre a lakásra nem elég. Meg hát az ingyen kaja, hogy nem kell fizetni a gyerekeknek az étkezésért. Minden évben, novemberben és júliusban, akkor kapnak pénzt a szülők, 5800 forintot.

- **A gyermekvédelmi támogatást egy évben kétszer kapja?**
- Igen.
- **És van valami más havi, rendszeres pénzbeli segítség?**
- Nem... Havi nem...
- **Rendkívüli segílyt lehet kérni?**
- Lehet kérni, csak én nem kértem még.
- **Miért nem?**
- Vagy ha kértem is, akkor meg azt mondták, hogy vagy elutasítottak, vagy hogy háromezer forint a maximum. Kettőre hatezer forintot adtak...
- **Nem sok, de talán az is valami, lehet, újra meg kellene próbálnia. Az édesanyjának van nyugdíja?**
- 35 ezer, ilyen rokkantnyugdíjas. Hát, az apu meghalt, és ő kapott ilyen özvegyi nyugdíjat.
- **Rokkantságit vagy özvegyit kap?**
- Hát ilyen özvegyit.
- **Nekik volt saját házuk?**
- Volt, de el kellett adnunk, mert a nővérem sok tartozást csinált rá. Aztán így el kellett adnunk.
- **A nővére együtt lakott az édesanyjával? És ő utána hová ment?**
- Csetényben igen, ott lakott. Ott is maradt, albérletben.
- **Az édesanyja meg ide költözött?**
- Igen.
- **A többi testvére támogatja az édesanyját? Szoktak pénzt küldeni?**
- Hát, szoktak úgy... segíteni, igen, mindegyik. Meg hát az öcsém is mindig szokott segíteni.
- **A testvérei merre élnek?**
- Hát így össze-vissza.
- **Itt a környéken?**
- Igen. Hát a Zsuzsi lakik messzebb.
- **Ő hogyan került oda?**
- Oda ment lakni. Ott volt az élettársa, meg a munkahelye. Hát most már huszonegy éve ott van. A többiek meg itten, Dudar, Esztergár, Zirc...
- **Ön az iskolában jó tanuló volt, szeretett tanulni?**
- Én nem.
- **Dolgozni jobban szeretett?**
- Jobban szerettem, igen. Én megmondtam anyunak, ha kimaradok a nyolcadikból, én nem akarok továbbtanulni.
- **Olyankor nincs elfáradva, amikor folyamatosan dolgozik hétközben, hétvégén?**
- Dehogynem... De nem, nincs megállás.
- **Azért jó lenne pihenni is?**

- Nem, nincs megállás. Meg itt a nagy kert is.
- **A kertben mit termelnek?**
- Mindent. Van vetemény. Hát a háromszáz literes hűtőláda nekünk tele van. És akkor van mit enni. Én el szoktam így rakni.
- **Befőzni is szokott?**
- Azt nem, mert itten nyitott a spájz, azért nem lehet így tárolni. De a nagynénémnek Olaszfaluban van ilyen kamra, ő szokott elrakni, úgyhogy nekünk is legyen.
- **Az övéből?**
- Mink viszünk.
- **És úgy van télire krumpli is?**
- Krumpli éppen nem, azt úgy szoktam én is venni. Bab, inkább ilyen zöldsáru.
- **A kerttel mikor tud foglalkozni?**
- Délután, meg amikor éppen van rá időm.
- **A gyerekek szoktak segíteni a kert munkákban?**
- Igen, szoktak.
- **Nem mondják, hogy férfi segítségre is szükség lenne?**
- Nem.
- **Azt sem szokták kérdezni, hogy az ő apukájuk hol van?**
- A fiam a Laciba élte ki magát. Hogy ő meghalt, kész. A rendes apukáját nem is kereste.
- **És a Lacit hiányolja?**
- Hiányolja, de tudja, hogy meghalt. Az első év az nehéz volt, de most már a második év jobb...
- **Második éve, hogy meghalt?**
- Igen.
- **És ön hogy érzi, jó lenne, ha valaki segítene, meg számíthatna rá?**
- Jó lenne... Van is már...
- **Őt hol ismerte meg?**
- Társkeresőn. A TV-ben, a teletexten van ilyen társkereső. Én adtam föl a hirdetést és ő telefonált.
- **Úgy gondolta, megpróbálja, mert azt a hirdetést az egész országban olvassák?**
- Igen, megpróbáltuk... Hát ő messzebről jön, a Jani.
- **Pontosan honnan jár ide?**
- Fehérvár mellől.
- **Hétvégén szoktak találkozni?**
- Igen, szombaton jön, és vasárnap vagy hétfőn megy el.
- **Mióta ismeri?**
- Egy hónapja.
- **Egyidősek?**
- Nem. Ő idősebb.

- **Amikor meglátogatja a barátja, önöknek mi jelenti a szórakozást?**
- Elme gyünk... Itt van szembe... Oda föl szoktunk ülni, mert szokott ott bál lenni. A Vásár térnél a sütöde nyitva van, és mindenféle kaja is van. De akkor is csak egy-két órahossza. Aztán jövünk haza. A Jani se nagyon szeret úgy menni, összevissza ilyen programokra, meg hát én se nagyon.
- **Ez még nagyon friss ismeretség. Előtte próbálkozott már hirdetéssel?**
- Nem. Most föladtam, mondom hátha sikerül.
- **És bizakodik, hogy ez egy tartós kapcsolat lesz?**
- Igen, bizok benne... Hát már jó lenne párra találni.
- **A barátjának van gyermeke?**
- Nincs.
- **Arról beszélgettek már, hogy el tudná-e fogadni az ön gyermekeit?**
- Igen, el tudná...
- **A gyerekei mit szólnak hozzá?**
- Örülnek neki.
- **Neki van munkahelye?**
- Igen, van.
- **Mit dolgozik?**
- Alkalmi munkákat.
- **Ha most kívánhatna valamit, mit kívánna?**
- Nem tudom... Sok mindent...
- **Pontosan miket?**
- Hát én velem, meg van beszélve, hogy majd leme gyünk hozzájuk lakni..., idővel.
- **Szóba került, hogy összeköltöznek?**
- Igen, majd idővel...
- **Ezt az albérletet – gondolom – nem sajnálná itt hagyni.**
- Hát az az igazság, hogy minekünk az anyagiak végett nem tudtunk elmenni innen, de amúgy már elmentünk volna. Két szoba, konyhás lakást 30 ezerért kapunk.
- **Akkor ez egy nagyon drága albérlet. Nem lehet az árából alku dni?**
- Nem.
- **A bútorok az önöké?**
- A mienké. Most úgy tervezzük, hogy jövőre elme gyünk így albérletbe.
- **Abba a faluba, ahol a barátja lakik?**
- Nem, itt Dudaron, mert a fiamnak a két évet ki kell itt járnia, mivelhogy hetedik, nem bolygatjuk meg. Itt Dudaron belül me gyünk el egy nagyobb albérletbe. Most még az anyagiak nem engedik.
- **A fia szeretne továbbtanulni?**
- Igen, meg a kisleány is.
- **A fiú mit szeretne tanulni?**
- Az öcsém után akar menni, mert ő háztartási kisgépszerelő, és a fiam is az akar lenni. Elvileg, még aztán nem tudom.

– **Szeret bütykölni, szerelni?**

– Igen. Meg hát Várpalotára megy, ahová az öcsém is. Azt mondta a Feri, ha ott lesz az idő, akkor segít.

– **Segítene neki megtanulni a szakmát?**

– Igen. A fiam tudna így gyakorolni ott, mer’ önála van *szerező* hátul, mer’ otthon is szokott szerelni. Meg hát most akar egy vállalkozást csinálni, és akkor tudná vinni magával a fiamat is.

– **Akkor az öccsének jobban megy, mint önnek?**

– Igen, hát megy. Hát ő nagyon sokat tanult.

– **Mi mindent tanult?**

– Hát először kitanulta ezt a kiségerszerelőit, utána meg sokat járt föl Pestre, akkor meg megtanulta ezt a gázszerelőit. Úgyhogy kiségerszerelő is meg gázszerelő is, mind a kettő. Úgyhogy sok helyre hívják. Meg most egy vállalkozónál van benn Veszprémben. Ott is szerel, meg így házhoz is megy, meg otthol is dolgozik. Mindenhol ott van.

– **Ilyenkor nem gondol arra, hogy jó lett volna, ha ön is tanul valami szakmát?**

– Nem. Nem.

– **Nem lenne úgy könnyebb?**

– Nem. Nem tudom... De nem, szerintem.

– **A gyerekeknek mit szokott mondani, mire biztatja őket, ha szóba kerül a tanulás?**

– Mondtam nekik, hát most már ebbe’ a világba’, most már jobb, ha szakma van a kezükbe’. Hát jó, mert soknak van, hogy hiába van szakma, meg diploma, ha nem tud elhelyezkedni abba’, amibe tanult. Nagyon sokat tudok, aki kitanult mindent, és akkor a gyárba’ kötött ki.

– **Úgy gondolja, hogy akiknek szakmájuk vagy diplomájuk van, nekik sincs sokkal több lehetőségük?**

– Hát azoknak se nagyon van több...

– **A nővérén, a Zsuzsán kívül a többi testvérének van munkája?**

– Mindegyiknek van.

– **Saját háza hány testvérének van?**

– Hát az öcsémnek, a dudari nővéremnek, meg az egyik bátyámnak, Zircen.

– **Látogatják egymást, a testvérei szoktak idejönni?**

– Persze, szoktak.

– **Pénzzel szokták segíteni önt?**

– Igen, hát szoktak. Ha úgy van, akkor persze. Hát az öcsém meg a bátyám, ők egy helyen laknak.

– **Várpalotán?**

– Nem, itten Esztergáron. A Feri Várpalotán csak tanult.

- **A saját helyzetéről mit gondol? Elégedett azzal, ahol most tart?**
- Nekem így jó... Mindig el szoktam lenni, magam egyedül is.
- **Nem volna jó néha beszélgetni is? Mert lehet, úgy könnyebb lenne.**
- Nem szeretek...
- **Vannak a faluban ismerősei?**
- Vannak... Az egyik testvérem itt lakik a faluban. Ha valami van, akkor őneki tudok szólni.
- **Neki családja is van?**
- Igen, van. Hát, ha úgy volt, hogy nekem dolgozni kellett menni, akkor fölmentek hozzá a gyerekeim.
- **Vannak barátnői is, akikkel összejár?**
- Nem szoktunk mink összejárni senkivel. Csak az itteni nővéremmel. Meg egy barátnőm van, de avval ritkábban szoktunk összejönni.
- **Önnek mi jelenti a kikapcsolódást?**
- Ha valahová el szoktunk menni a párommal, a Janival, ha jön.
- **Kirándulni?**
- Nem, így szoktunk este valamerre elmenni sétálni. De amúgy én nem...
- **Volt már a gyerekekkel nyaralni vagy üdülni?**
- Nem.
- **És ők az iskolával?**
- Az iskolával igen. Meg a református egyházzal is voltak már, így mozikban is, meg nyaralni is. A fiam volt Biatorbágyon. Meg most a családsegítővel ment el nyaralni.
- **Biatorbágyon táborban volt?**
- Igen, az tábor volt. Direkt ilyen reformátusoknak vannak ilyen faházak.
- **Az egyház fizette és önnek nem is került pénzébe?**
- Igen, egy hétre szoktak így elmenni.
- **A kislány is volt már nyaralni valahol?**
- Még nem. Ő itthon van velem, ő nem megy el énnélkülem sehova. Csak az apjához, de úgy, hogy reggel megy, másnap jön.
- **Milyen gyakran találkoznak?**
- Most nyáron lent volt az apja a Balatonon, mostan keveset, de amúgy kéthetente.
- **És a kislány szívesen megy el hozzá?**
- Hát a lányom nem nagyon szeret ottan.
- **De azért elengedi?**
- Hát, ha egy napra elmegy, menjen, ha nem megy, akkor nem, az ő döntése.
- **Az édesapja újra megnősült vagy egyedül él?**
- Egyedül van. Saját háza van, az otthon vette neki, mert otthoni volt ő is.
- **Pontosan milyen otthon?**
- Lemondtak a szüleik róluk, és ilyen nevelőotthonban nevelődtek. És vett nekik az otthon, ott Oszlopon házakat.

– **A volt élettársa állami gondozottként nevelkedett, és amikor betöltötte a 18. évét, az államtól kapott lakást?**

– Igen, és ő most ott van.

– **Említette, hogy nyugdíjas. Rokkantnyugdíjas?**

– Nem. Ilyen szociális segélyből él. Meg – úgy hallottam – el szokott menni úgy ide-oda, most a Balatonra.

– **A Balatonon mit csinált?**

– Konyhán takarított, mosogatott.

– **Szokta neki mondani, hogy a 6 ezer forint, amit kap tőle a kislányra, az nagyon kevés?**

– Én nem... Régen sokszor vitába szálltunk, de most már nem mondom neki. Inkább eltartom én. Eddig is eltartottam őket, ezután is el fogom.

– **Mindig ilyen könnyen megbékélt a helyzetével, azzal, ahogyan alakult?**

– Mindig. Hát én soha nem vágytam... Én mindig azt mondtam: nekem így jó...

– **Szokott templomba járni?**

– Nem. Én itt vasárnap el vagyok havazva.

– **Azért nem megy, mert nincs rá ideje?**

– Nincs rá időm, meg nem akarok menni. Nem vagyok ilyen *templomi menő*.

– **Kiskorában jártak templomba?**

– Kiskoromban jártunk, mert a *katalikusoknál* hát kell... Voltunk első áldozók is, bérmálók is. Aztán azóta én nem... Meg hát keresztelőn voltunk, meg esküvőn is, de így egyébként nem.

– **Vallásosnak gondolja magát?**

– Igen.

– **Csak nem érzi fontosnak, hogy a templomba eljárjon?**

– Nem érzem..., de *katalikus* vagyok. A gyerekek meg reformátusok, mind a kettő. Ők református templomban lettek megkeresztelve.

– **Hogyhogy nem az ön vallását követik?**

– Úgy van, hogy a dudari nővéremék reformátusok, és ők a keresztszülők.

– **A gyerekek járnak templomba, hittanra?**

– Igen, minden vasárnap mennek. Gyerek hittanra, istentiszteletre. Meg karácsonykor sokat szerepelnek. Ugye szenteste mindig ott vannak lent.

– **Szenteste ön is el szokott menni megnézni őket?**

– Igen, mindig lent voltam velük.

– **Olyankor eszébe jutott, hogy talán önnek is jó lenne egy közösséghez tartozni?**

– Nem, még nem... Nem akarok én menni, énnekem jó itthon.

– **Mert, amikor végre itthon van, olyankor mos, főz, takarít...**

– Muszáj, mert anyukám is nagyon beteg. Segít, segít, de ő is beteg. Meg megcsinálja, de hamar elfárad.

– **Szokott egy kicsit előre is gondolkodni?**

– Én úgy vagyok vele, hogy ami jön. Én erről nem fogok gondolkodni. Majd kiforrja magát.

– **Ami jön, el kell fogadni, és csak dolgozni, dolgozni. Bármilyen munkát szívesen megcsinál?**

– Hát én bármit. Én hozzá voltam szokva, hogy mindig dolgozok.

– **El tudja képzelni, hogy másként is lehetne?**

– Amikor idejöttünk a párommal, a Lacival, akkor is, ő is, mindenhova mentünk. Ugyanúgy jött velem, napszámba, mindenhova. Vagy ha ő itthon volt a gyerekekkel, akkor egyedül mentem.

– **A Laci nem dolgozott munkahelyen?**

– Hát dolgozott... Csak a szesz végett elküldték... Sokszor nekiállt inni, és akkor nem ment el. Meg így alkalmi munkáknál is sokszor ez volt a baj.

– **Amikor itthon volt a gyerekekkel, akkor is ivott?**

– Hát akkor is előfordult, hogy anyut kellett hívni. És akkor ő volt itt velük, vagy a nővéremnek a leánya jött ki.

– **Az édesanyja ezért költözött ide, hogy a gyerekekre vigyázzon?**

– Igen. Olaszfaluból ez végett, hogy én tudjak menni...

– **Hogy segítsen önnek?**

– Akkor is ott volt az erdő, meg a napszámok..., hogy én tudjak menni, mert muszáj volt.

– **A Lacival – emiatt, hogy ő italozott – volt önök között konfliktus?**

– Nem.

– **Nem is mondta neki, hogy ne igyon?**

– Hát voltak konfliktusok, de veszekedések mindenhun előfordulnak... Csak mán az utolsó időben nagyon elkezdte... Mondtam is, hogy én *szét akarok maradni*, el akarok költözni. Mielőtt elmentünk volna, akkor akasztotta föl magát. De a testvérenek meg nem tudtuk megmondani. Hát hogyan mondjuk meg, mert akkor előtte halt meg a nagynénje is.

– **Nem gondolja, hogy az öngyilkosságához volt annak is köze, hogy ön el akarta hagyni?**

– Nem.

– **Nem lehet, hogy őt ez bántotta?**

– Én már... Abba' már mi megegyeztünk...

– **Megbeszélték, hogy szétköltöznek?**

– Igen, hogy én se, meg ő se...

– **És ő ebbe belenyugodott?**

– Bele, hát ő is tudta azt, hogyha nem megy, akkor nem megy... Öt év az sok volt. Aztán ennyi...

– **A gyerekek is tudták, hogy szét akartak költözni?**

– Akkor még nem.

- **Szokott azon gondolkodni, hogy vannak, akiknek sokkal könnyebb az élete?**
- Nem, mert nem érdekel, hogy kinek könnyebb, kinek nehezebb. Azt tudom, hogy nekem mi a dolgom és kész. Meg én nem nagyon szeretek róla beszélni...
- **Ruhát milyen gyakran vásárolnak?**
- Mindig, amikor kell. Minden hónapban.
- **Saját magának is, vagy inkább csak a gyerekeknek?**
- A gyerekeknek, meg nekem is, ha kell.
- **Hol szokott ruhákat venni?**
- Zircen, a Park vendéglőnél, ilyen kínaiaknál.
- **Fodráshoz milyen időközönként jár?**
- Ritkán. Le szokta vágni a hajamat, két hónaponta, három. Attól függ, hogyan jut...
- **Az egészsége rendben van?**
- Az nincs... Nekem már gyerekkoromban is sok problémám volt a vesémmel. Most is azzal, meg a májjammal.
- **És lehet így ilyen sok fizikai munkát végeznie?**
- Nem lehetne, de megyek. Én mindenhol letagadom, hogy nekem mi a bajom. Nem mondom meg, és így fölvesznek.
- **Ha rosszul érzi magát, akkor is ugyanúgy dolgozik?**
- Ugyanúgy, mert muszáj.
- **Pontosan mi a baj?**
- Kaptam egy ilyen vesebetegséget kiskoromban. Nem tudom, mi a neve.
- **Mik a panaszai?**
- Bevérzik a vesém.
- **Olyankor be kell mennie a kórházba?**
- Nem, itthol kapok gyógyszereket és kész. Olyankor belázasodok, meg fáj a derekam. De akkor is megyek dolgozni, akkor se maradok itthon. Gyógyszerrel el tudok menni.
- **Az orvos nem mondta, hogyha ilyenkor nem pihen, akkor rosszabb lesz az állapota?**
- Nem mondta, mert nem tudja...
- **Arra nem gondol, mi lesz, ha ezzel nem törődik, és egyszer nem tud majd elmenni dolgozni?**
- Dehogynem tudok, én már régóta így járok.
- **A májával mi a probléma?**
- A májfunkciók magasak. A terhesség alatt jött, amikor a fiammal terhes voltam. Meg azóta szokott lenni.
- **Amikor a májával van gondja, az milyen tünetekkel jár?**
- Akkor fáj a fejem, meg nehezen megyek. Akkor tudják, hogy fölmentek az értékek.
- **Ezeket a fájdalmakat gyógyszerrel lehet enyhíteni?**
- Valamennyire gyógyszerrel...

- **És a gyógyszereket állandóan szedi?**
- Nem.
- **Az orvosság sok pénzbe kerül?**
- Igen, 10 ezer forint.
- **Ehhez kap valamennyi támogatást?**
- Nem, nem... Nincs.
- **Nem is próbálta meg kijárni, hogy a körülményeire tekintettel kapjon valamilyen anyagi segítséget?**
- Megpróbáltam, de nincs. Azt mondták rá, hogy nincs. Ebben nem segítenek itt...
- **Az önkormányzattól is próbált támogatást kérni?**
- Igen. De vagy, vagy se... A gyermekvédelmi támogatást is, meg a lakásfenntartási is, a családsegítők segítettek elrendezni. Amúgy azt sem kapnám. Nem vagyok rá jogosult – mindenre ezt mondják.
- **Mert annál magasabb a jövedelme, mint ami alapján jogosult lenne további támogatásra – ezzel az indokkal utasítják el?**
- Hogy jogosult vagyok-e rá, azt ők döntenek el. De amikor kint dolgoztunk is, hallottam olyanról, hogy kapott az önkormányzattól támogatást, pedig – úgy tudom – neki több jövedelme van, mint nekem.
- **Ezt sérelmesnek érzi?**
- Sérelmes... De ez van...
- **Nem gondolt még arra, hogy elmondja a hivatalban ezt a konkrét esetet, amiről tudomása van? Mert úgy legalább kiderülne, hogy pontosan mi a helyzet. Lehet, hogy az ön információja téves, és akkor legalább megnyugodna, hogy mégsem érte méltánytalanság.**
- Én nem veszekszem. Azzal sem vagyok előrébb. Meg így sem... Így se, úgy se...
- **Ha bemegy a hivatalba, mert van valami problémája, van ott, aki meghallgatja?**
- Van igen, de kevésszer segítenek... Mindig az a válasz, menj el dolgozni.
- **És szokta mondani, hogy már így is eléggé sokat dolgozik?**
- Azt szokták mondani, menjünk el a gyárba. Mondom, ha mutat egy gyári munkahelyet, akkor jó, megyek.
- **Említette, hogy a kábelgyárban most jóval kevesebb embert foglalkoztatnak, mint korábban. Van rá esélye, hogy újra vissza tud kerülni oda?**
- Van úgy, újból fölveszik az embert, és volt, amikor egy hét után meg elküldtek.
- **Ott szívesebben dolgozna? A gyárban több pénzt keresne, és könnyebb lenne a munka?**
- Hát több pénzt, de ott se könnyebb a munka a szalag mellett. Meg három *szak* van.
- **De azért próbálkozik?**
- Mindenhova be van adva. Várom, hogy majd hívnak. De hát azóta is hívnak...

– **Hova mindenhova?**

– Móra az összes cégbe be van adva. Meg Fehérvárra is.

– **Fehérvárra is eljárna dolgozni?**

– Ott is voltam már. Dolgoztam ott folyamatosan, hat plusz kettőbe, hat napot dolgoztunk, két nap pihenő volt.

– **És ott mit csinált?**

– A DENSO-nál voltunk, a tiszta térben, ahol autóalkatrészeket mostunk. Csak azt nem bírta a kezem, a vegyszert. Aztán így le kellett számolnom, mert ekcémás lett a kezem.

– **Akkor oda nem is tudna visszamenni?**

– Oda nem is vennének vissza, mert orvosilag jöttem el. Most a Kábelben azt mondták, lesz fölvétel, meg a SEWS-nál is. Hátha sikerül... De hát nem tudom...

– **Az erdészetnél hogy dolgoznak? Az erdőben, munka közben, a szélrózsa minden irányában haladnak?**

– Nem, egybe szoktunk menni, de ha úgy van, hogy leválik valamelyik, mert be kell neki menni valamerre más helyre dolgozni, akkor ő úgy külön. Van, mikor kiviszik, van, mikor kitalál maga is. Elmagyarázzák neki, merre az út. Van térkép is, azt lehet menni.

– **El lehet tévedni?**

– Volt, hogy én is elmaradtam.

– **Hogy találták meg?**

– Telefon segítségével.

– **Ja, hogy volt önnél mobiltelefon, és amikor eltévedt, szólt a többieknek. Meg volt ijedve?**

– Nem, mer' ha nekem mondják, hogy merre menjek... Aztán én el tudtam menni utánuk.

– **A régebb óta ott dolgozók meg az újabbak együtt haladnak?**

– Igen, hogy ők segítették, hogy mit kell csinálni. De most már az idén nem fogadták úgy el az újak, amit a régiek mondtak.

– **Ezért a régiek már nem törődnek az új dolgozókkal?**

– Mert az újak olyanok, hogy nem érdemlik meg. Hiába mondják, hogy úgy kell, ha nem azt csinálják...

– **Ön régi dolgozónak számít vagy újnak?**

– Én réginek, én már második éve vagyok ott. Már harmadik évem lenne, ha tavaly visszakerültem volna.

– **Akkor önnek is van egy olyan munkatársa, akinek, ha szükséges, megmondja, hogy mit kell csinálnia?**

– Hát én nem mondom meg senkinek, mert mindenki a maga feje után megy. Így is, úgy is.

– **Az erdei munka balesetveszélyes?**

– A munka nem, csak a méhek. Van köztünk allergiás, öt.

– **Hogyan védekeznek?**

– Hát kalcium van a táskában. Rögtön be kell venni, meg szólni a főnöknek, aztán viszi be az orvoshoz.

– **Önt csípte már meg?**

– Még nem.

– **És az erdőben sok méh van?**

– Igen. Meg itt nálunk is. Az este majdnem megcsípett egy lódarázs. A pulóveromban volt, a kisleány szólt, hogy bogár. Hát jó nagy bogár...

– **Itt hátul a kertben is vannak, vagy az erdőből jönnek?**

– A kertben is vannak, az erdőben is, bárhol. Az erdő még rosszabb. Ha fűt kaszálnak, bármikor belesaphatnak, a darázs, az még rosszabb.

– **Kullancs is van?**

– Sok van. Oh, már bennem is volt annyi.

– **Biztonságosan ki tudja szedni?**

– Anyu ki tudja szedi.

– **Mindennap végignézi?**

– Mindennap volt bennem 10-15. Pláne, amikor jó idő volt. Volt, amikor feketéllett a lábam a kullancsoktól.

– **Azért a kevés pénzért nagyon sokat kell szenvedni.**

– Nagyon, de hát ez van. A gyár meg bizonytalan.

– **Hogy érzi, régebben könnyebb volt?**

– Sokkal könnyebb.

– **Mert folyamatosan volt munkája?**

– Mindig volt. Mindig volt valami munkahely... De 2000 óta nagyon nehéz...

– **És kint a földeken, ott szeret dolgozni?**

– Kint jobban szeretek.

– **Előfordult, bántotta az, hogy azok az asszonyok, akik nem végeznek ennyi fizikai munkát, meg nem folyamatosan kint dolgoznak a szabadban, csinosabbak?**

– Nem, soha... Engem idősebbnek néz mindenki, de hát mondom, aki dolgozik, muszáj...

– **Mondta valaki önnek, hogy idősebbnek látszik a koránál?**

– Sokan mondták, hogy idősebbeknek nézek ki, mint 33.

– **Ez rosszul esett?**

– Nem... Kinevettem és ott hagytam... Nem foglalkoztam velük.

– **Ha a fogai rendben lesznek, akkor biztosan jóval fiatalabbnak fog kinézni.**

Mi történt velük?

– Nekem a terhesség alatt tönkrementek, és most kihúzkodták, mivelhogy gondok voltak... És azt mondták, hogy ki kell mindet húzni.

– **Nem lehetett volna valamilyen kezeléssel megmenteni őket?**

– Nem. Mivel csak a gyökerei voltak... És akkor azt is mondták még, hogy sajnos,

ez már nincs SZTK-ra, hanem meg kell oldani, magamnak.

– **Társadalombiztosítási támogatással miért nem lehet?**

– A 60 év fölöttiek, csak azok kapnak ilyen kedvezményt. A 60 év alattiak nem...

– **Megkérdezte, hogy pontosan mik a lehetőségei?**

– Nekem ez tavaly volt, és ez most már így van, megkérdeztem. Pótolni már nem...

– **És ez bántja önt nagyon?**

– Hát nem... Aki így el tud fogadni... Ha nem, ennyi...

– **Az, hogy nincs foga, gátolja valamiben?**

– Nem.

– **Ugyanúgy elmegy intézni az ügyeket, ugyanúgy elmegy munkára jelentkezni?**

– Igen, ugyanúgy elmegyek mindenhová.

– **Gondolom, ha tehetné, szívesen megcsináltatná az elveszett fogai pótlását.**

Mit mondott az orvos, mennyi pénzbe kerülne?

– Persze, nem mindegy, hogy..., de 150 ezret nem tudok *föladni*...

– **És mitől reméli, hogy egyszer lesz annyi pénze, hogy ki tudja fizetni a kezelést?**

– Egyszer majd, egyszer, ha úgy jövünk össze, hogy lesz majd valami... Szeretném, szeretném, de... ez nem fog beteljesülni.

– **Ha nem is bízik benne, hogy történik valami, ami hozzásegíti, úgy valószínűleg nehezebb is lesz beteljesítenie a vágyait. Ezt hogy látja?**

– Azt tudom, ha én valamit betervezek, az úgy sem lesz úgy. Még nagyobbat buktam, mint köllött volna. Én már mától holnapig vagyok.

– **Korábban volt olyan konkrét dolog, amit eltervezett, és nem sikerült valóra váltani?**

– Sok minden nem sikerült. Így a házvásárlás se... Semmi még nem jött össze. Hát a SEWS-nál is volt, hogy már kinéztük a házat, és nem sikerült. Mert akkor vettem át a két *szakból* egy *szakra* és 65-nek kellett volna lenni, hogy megkapjuk a hitelt, és így csak 64 ezer lett a keresetem. Egy ezer forinttal nem engedélyezték. Ezer forinton múltott, hogy nem tudtuk megvenni a házat.

– **Saját házat szerettek volna, de nem kapott hozzá hitelt, és így nem tudták megvásárolni?**

– Nem tudtuk megvenni... Utána már nem próbálkoztunk, mert utána nem volt olyan munkahelyem, hogy állandó legyen.

– **Azért gondol néha rá, hogy jó lenne, ha egyszer megint olyan helyzetbe kerülne, hogy fölmerülne a házvásárlás lehetősége?**

– Nem, sose, nem gondolkodok ilyeneken.

– **Mennyibe kerül most egy ház Dudaron?**

– Sok. Ötmilliótól nyolcmillióig, meg van 13 milliós is, az meg ilyen nagy kaszárnya.

– **Ezért mennyit kérnének?**

– Egymillió-ötszáz. De hát ez nagyon kicsi, szoba, konyha. Meg hát nagyon vizes. Most már a falak arra végig, megint vizes. Meg hát a gádor (*nyitott oldalú, tetővel ellátott folyosó – J.Á.*) bomlott meg kint, a gádor alja csúszott meg.

– **Szóval, nem tervez, inkább belenyugszik abba, ahogyan adódik?**

– Én belenyugszok, én nem háborgok. Nem szeretek háborogni.

– **De valamilyen módon képviselnie kellene a saját érdekeit, mert más nem fogja ezt ön helyett megtenni. Vagy másként gondolja?**

– Én nem szoktam szólni, ha bárhol is igazságtalanok, én sehol se szólok.

– **De ön egy fiatalasszony...**

– Mégis már mindent megpróbáltam...

– **Sokféle munkát?**

– Sokat. Az erdő... A bicskeszedés... Ilyen napszámokban... A gyár... Vagy nyáron a bodzavirág, nem is a virág, hanem a bogyója...

– **Amikor egész délelőtt szedi a bogyókat, közben min szokott gondolkodni?**

– Semmin. Én nem gondolkodom...

– **Vagy talán igyekszik nem gondolni semmire?**

– Nem... Ha nem gondolok előre, úgy jobb...

– **Ön másokkal szemben nagyon megértő, a saját dolgait illetően meg talán jóval negatívabb ítélt.**

– Én mindig nagyon negatív voltam...

– **Amikor megkapja a fizetését, akkor az édesanyjával meg szokták beszélni, hogy azt mire fogják költeni?**

– Igen. Mindig összeszoktunk így...

– **Összeadják a pénzt, és amire jut?**

– Igen.

– **Pontosan össze tudja számolni, ezekkel a hétvégi kereset-kiegészítésekkel együtt, hogy havonta mennyi a bevétele?**

– Hu, nem... Hát egy hónapban olyan 100-120, 130 ezer forint.

– **Ennyi pénzből élnek négyen?**

– Ennyiből...

– **És ez mire elég?**

– Hát az albérletre, a közüzemi számlákra, mindenre elég. Úgy osztjuk be, hogy elég legyen.

– **Ebben a helyzetben az édesanyja a legfőbb támasza?**

– Most ő, igen. De eddig is ő jött, ha valami probléma volt. Meg hát legtöbbet én mentem hozzá. Meg Olaszfaluba is lakott. A testvérét is segítette, ő is nagyon beteg. Meg járóképtelen, hát nem járóképtelen, de alig tud menni. Anyu ott volt vele. Mielőtt a Laci meghalt, előtte jött ide.

– **A nagynénjét most ki gondozza?**

– A leánya ment oda.

– **Az édesapja mikor halt meg?**

– 2004-ben, de előtte már külön éltek. Anyu Csetényben lakott, apu Esztergáron.

– **Mikor váltak el?**

– Már régen külön mentek. Mi olyan 15-16 évesek lehettünk az öcsémmel.

– **Az édesanyja azóta egyedül él?**

– Egyedül volt a gyerekekkel. A testvéreim már felnőttek voltak. Már férjhez mentek a leányok.

– **Akkor tőle is azt látta, hogy az asszonynak erősnek kell lennie?**

– Igen, fölnevelt hét gyereket meg három unokát. Négyet, mert a másik nővérem gyerekei közül is az egyiket.

– **Ott éltek vele az unokák és ő viselte a gondjukat?**

– Igen. A pesti nővéremnek is sokszor eljött a fia és ott volt nála. Meg hát a másik nővéremnek a lányát is ő nevelte, csak nagyobb korábban ment el. Hát igen, ott volt az anyával... De most már anyu is nagyon beteges. Tüdőbeteg. Meg leesett a fáról és elferdült a gerince. Púpos szegény.

– **A gerincferdülését műtéttel helyre lehetne hozni?**

– Hátha rögtön bevitték volna Veszprémbe, akkor tudtak volna segíteni, de így már nem.

– **Ez a baleset mikor történt?**

– Még régen, Csetényben.

– **Akkor neki a kertben nem is szabad dolgoznia?**

– Dehogynem dolgozik. Állandóan ott kotorászik. Meg ő is jön, szedi a csipkebogyt, csigát, bodzát, mindent. És elmegy egymaga is.

– **Mégis, ha adódik valamennyi szabadideje szokott olyankor olvasni?**

– Nem.

– **Újságot sem?**

– A Naplót szoktuk, de amúgy nem.

– **És rádiót hallgatni?**

– Nem.

– **Akkor az információit a világról honnan szerzi?**

– A TV-ből.

– **Onnan tájékozódik mindenről?**

– Igen.

– **Milyen műsorokat néz szívesen?**

– Fél hétkor a híradót, aztán kész. Jobban a Minimax, meg a Cartoon Network megy a gyerekeknek.

– **A rajzfilmekbe ön is bele szokott nézni?**

– Persze.

– **Amikor kicsik voltak a gyerekek, mesélt nekik?**

– Hát szoktunk mesélni is – azt a Hetvenhét magyar népmesét szoktuk nekik mindig olvasni –, de jobban ilyen meséket, rajzfilmeket a TV-ben néztek.

– **És szeretett mesét olvasni nekik?**

– Igen, utána meg már a fiú olvasott a hűgának.

– **A gyerekek olvasnak könyveket a leckén kívül?**

– Igen. Meg hát elmennek a könyvtárba. Olvasni is szoktak, meg hát internetezni. Ha olyan lecke van, akkor azt úgy tudják megcsinálni. Mert nagyon sok lecke van, amit úgy az internetről szoktak *lenézni*.

– **Tud-e róla, a többi gyereknek van-e otthon számítógépe és internet?**

– Nem mindegyiknek. Nem nagyon tudok róluk...

– **És arról, vannak-e hasonlóan nehéz körülmények között élő osztálytársaik?**

– Biztosan vannak. Nem beszéltünk róla... De úgy a fiamat mindig is sokféle viték, focizni is, meg mindenhova.

– **Rendszeresen jár edzésekre?**

– Edzésekre is. Meg szoktak úgy a tanár bácsival menni focizni is. Már kiskorától, 6 éves kora óta.

– **Szeret sportolni?**

– Hát ügyes. A fociba is, meg most belekapott a kézilabdába is. Ki tudja, mi lesz belőle...

– **És háztartási gépszerelő is szeretne lenni.**

– Meg az iskolában is beneveztek ilyen vetélkedőkbe is. Meg rajzpályázatot is nyert a fiam kiskorában, Zircen, meg Pápán is.

– **Itthon szokott rajzolni?**

– Itthon is, meg az iskolában is.

– **Shoktak itthon is tanulni vagy minden leckét megcsinálnak a napköziben?**

– A lányom a napköziben szokott, a fiam meg most már itthol tanul. Neki már nincs napközi, délben mindig hazajön.

– **Olyankor ketten vannak a nagymamájával és tud nyugodtan készülni?**

– Igen. Megtanul mindent, utána el szokott menni a könyvtárba, meg így a haverokkal biciklizni. Meg úgy el szoktak jobban menni sétálni.

– **Itt nagyon szép a környezet és jó a levegő.**

– Hát ez itt nem jó. Ez olyan, mint egy katlan, innen is hegy, meg onnan is.

– **Shívesen elköltözne Dudarról?**

– Nem Dudarról, csak egy kicsit följebb ebből az utcából. Itt mindenütt hegy van.

– **Milyen ételleket szokott főzni a családnak?**

– Mindenfélét...

– **Mégis mi mindent?**

– Mindent meg tudok főzni. Tésztát, krumplit...

– **Húst szoktak vásárolni?**

– Veszünk ritkán. Nem vagyunk ilyen húsosak amúgy.

– **Süteményeket miket szokott sütni?**

– Mindenféle tésztát megcsinálok. Kívánságra. Nálunk mindig úgy van, kívánságra.

– **Mondják meg a gyerekek, hogy mit szeretnének?**

– Igen, megmondják, hogy mit akarnak enni. Van, amikor azt mondják, nem kell semmi, akkor nem főzök semmit. Sokszor nyáron, amikor vannak azok a nagyon melegek, azt mondják, inkább bebújnak a hűtőbe, és ott esznek.

– **Elférnek ebben a szobában ennyien, nem zavarják egymást?**

– Nem, megszoktuk. Már furcsa lenne, ha nem aludnánk sokan. De mindenki külön fekszik. Ott az anyu, ott a kisleány, itt meg a fiam. Nekem meg ez a nagy ágy ki van húzva.

– **Jó nagy helye van a fiúnak is.**

– Rendesen kinyithatós, háromszemélyes ágy. Kell, főleg, ha Pestről eljönnek a nővéremék.

– **Este szoktak beszélgetni?**

– Szoktunk.

– **Megbeszélik a napi eseményeket?**

– Meg. Vagy mást, ha valami olyan van. El szokták a gyerekek mindig mesélni, hogy mi, meg hogyan, meg hogy miből kaptak jó jegyet vagy rosszat. Mindent elmondanak.

– **Önöknél milyen a karácsony? Szoktak karácsonyfát állítani?**

– Igen. Van mindig fa.

– **Ajándékok is?**

– Van. Minden ugyanúgy megvan a gyerekeknek, mint máshol.

– **Ön is szokott ajándékot kapni?**

– Is-is.

– **A gyerekektől valami meglepetést?**

– Jobban a gyerekektől... Meg valamikor anyukámmal elmennek a pesti nővéremékhez, és ő meg küld. Ott töltik akkor a gyerekek...

– **Van ideje velük foglalkozni?**

– Van, igen, sokat le szoktunk ülni beszélgetni.

– **A kislány hogy tanul?**

– Közepesen.

– **Ha szüksége van rá, tud neki segíteni a tanulásban?**

– A fiú még jobban tud segíteni a húgának.

– **Olyankor, amikor ön nincs itthon, jól megvannak együtt?**

– Azt nem mondhatnám, hogy jók, mert eleven mind a kettő, mint a kisördögök, olyanok. Háború van, ha együtt vannak. Azért nem mindig...

– **Mit gondol, a gyerekei büszkék önre?**

– Igen. A fiam, az addig le sem fekszik, míg én haza nem jövök. Mindig megvár. Igaz, a kisleány is.

– **A fiú talán még anyásabb, mint a kislány?**

– A fiam ragaszkodóbb.

- **Akkor hogyan fog majd megszokni a középiskolában, Várpalotán?**
- Azér’ már nem annyira anyás, mint kiskorában...
- **Vannak barátai?**
- Igen, vannak.
- **A gyerekek mivel járnak az iskolába?**
- Gyalog. A fiamnak van biciklije, csak most az nem jó. De elmegy néha a máséval biciklizni.
- **Csak önnek van használható kerékpárja a családban?**
- Mert hát muszáj, most már hogy reggel is megyek, az újság végett is, hogy elvállaltuk a Naplót.
- **Hordja még az újságot is?**
- Most, péntek, szombaton tanultam még be. Majd a jövő hétfőtől.
- **Ezután kora reggel előbb kiviszi a Naplót az előfizetőknek és utána megy az erdőbe?**
- Igen. Ez is ilyen bejelentett másodállás.
- **És rendszeresen fizetnek?**
- Ja, nem sokat, 15-öt.
- **Ezért mindennap menni kell?**
- Hétfőtől szombatig, szombaton is.
- **Hányan hordják a faluban?**
- Ketten. Fele falu, ez a rész az enyém. A másik része meg a másik emberé.
- **Hány órakor kezdenek?**
- Hajnal negyed négytől. Negyed hatra már készen vagyok vele. Utána hazajövök és megyek az erdőre, fél 7-re.
- **Hány órát szokott aludni éjszakánként?**
- Nem tudom, nem sokat...
- **Nem hiányzik néha egy jó nagy alvás?**
- Én amúgy is meg szoktam ébredni 6 órakor, meg már ötkor is.
- **Azért az más, felébredni vagy fel is kelni és elmenni dolgozni.**
- De én már sokszor is alig várom, hogy reggel legyen és kelhessek.
- **Mi volt a legnagyobb boldogság az életében?**
- A két gyerek... Más nem. A két gyerek. A fiam, amikor megszületett, meg a kisleány. Más boldogság nincs. A kettő...
- **Azon szokott gondolkodni, hogy a gyerekeknek milyen jövőt szeretne?**
- Hát a gyerekeknek csak jót tudok mondani, hogy jó jövőjük legyen.
- **Konkrétan mi az, amit kívánna nekik?**
- Önekik remélem, jobb lesz az életük, mint nekünk, vagy nekem. Tanulásban, meg munkában, mindenben.
- **Legyen munkahelyük?**
- Munkahelyük... Meg hát családjuk... Meg az életük remélem, hogy jobban sikerül.

- **Ha visszagondol, mi az, amit ön másképpen csinálna?**
- Szerintem, nem csinálnák úgy másképp semmit.
- **És miről gondolja, hogy nem jól alakult?**
- Hát a kapcsolatok, azok nem jól alakultak... Mert volt, ami négy évig tartott, volt, ami ötig, de nem jól alakult sok minden. Nem úgy jöttek össze a dolgok, ahogyan szeretttük volna. Reméljük, most már jobb lesz.
- **Ez, ami a legjobban bántja, hogy a párkapcsolatai nem jól sikerültek?**
- Hát, ez igen... Sokszor olyat fogtam ki, aki nem olyan volt, mint akit én szerettem volna.
- **Úgy érzi, az, hogy nem sikerült, az nem kettőjükön, hanem inkább a másikon múlt?**
- Rajtam nem múlt.
- **A saját jövőjével kapcsolatban mik a tervei?**
- Nem tervezek..., ami jön..., ami ki van írva...

II.

„ÉN MEG CSAK ŐUTÁNA, HOGY AMIT KITALÁLT, AZ ÚGY LESZ JÓ”

Interjúalany: 57 éves nő, Dudar

Időpont: 2012.09.20.

- **Hogyan változott az ön és a családja élete a rendszerváltozás óta?**
- Akkor változott meg teljesen, amikor a férjem – inkább ő volt az, aki az állatokat, meg a földet nagyon szerette – mondta, hogy próbáljunk meg úgy élni, mint régen. Mert ha akkor jó volt, most is az lesz. Én meg csak őutána, hogy amit kitalált, az úgy lesz jó. Tehát, amikor kiderült, hogy megszűnnek a termelőszövetkezetek, és Dudaron is felosztják a területeket, mi az elsők között kértük ki a részarány-tulajdonunkat. Azt, amit a szüleink után örököltünk, akiktől a téveszesítés idején elvettek minden földet, állatot. Kérvényeztük azt is, mivel akkor már foglalkoztunk állatokkal, és az istállók itt voltak, hogy egy helyen, a házuk mögött szeretnénk a részarányt megkapni, hogy ne messziről kelljen majd hazahordani a terményt, a gabonát. A földkiadó bizottság elnöke az akkori polgármester volt, ő segített nekünk ennek az intézésében. Hogyan is volt... Akkor még éltek a szüleink, és – azt hiszem – az első kérvényünket, mi kértük ugyan a tulajdon kiadását, mert mi akartunk gazdálkodni, de azt ők írták alá. És az én apukám még megérte, hogy visszakaptuk a földeket.
- **Korábban mindketten állásban voltak?**
- Igen, a bányánál dolgoztunk, a férjem az egyik közeli településen, én itt Dudaron.

– Akkor az, hogy a rendszerváltás környékén gondoltak egy nagyot, és elkezdtek gazdálkodni, az gyökeres változást hozott az életükbe?

– Igen, és nagyon bízunk benne, hogy abból, amit megtermelünk, ha azt mi eladjuk, abból az egész család kiveszi a részét. És nekünk jobb lesz úgy, minthogyha a férjem eljár folyamatosan a bányához, és én is reggeltől estig dolgozom valahol, a gyerekeink meg csak úgy elvannak itthon.

– A bánya működésével kapcsolatos bizonytalanságoknak volt köze a döntésünkhöz?

– A férjeméknél leépítést terveztek, és akkor megkérdezték tőle: vállalja-e, hogy lemegy a föld alá dolgozni, vagy hazajön? Amikor választania kellett, ő is beszállt az itthoni munkába. Mert akkor már hét éve szarvasmarhákkal foglalkoztunk, és addig teljesen egyedül csináltam. Én pedig már jóval korábban eljöttem a bányától, még amikor a gyerekek kicsik voltak, mert elég sokat betegeskedtek. A lányomnak veleszületett vese-rendellenessége volt, és folyton orvoshoz kellett vinni, meg kórházban volt. És amikor itthon voltam a beteg gyerekekkel, ott hiányzott a munkám – a felvételtől a nyugdíjazásig minden munkaügyi feladatot nekem kellett elvégezni –, mire visszamentem, addigra meg felszaporodott. És akkor én is kimerültem. Így aztán leszámoltam. De nem sokáig voltam úgy, hogy nem dolgoztam. Az óvodában, ahová hordtam a gyerekeimet, adódott egy lehetőség, és képesítés nélküli óvónőként kisgyerekekkel foglalkozhattam. Nagyon szívesen voltam velük. De aztán megszületett a kisebbik fiam is, és elkezdtünk gazdálkodni is...

– A munkalehetőségek szempontjából hogyan változott a helyzet Dudaron?

– Egyáltalán nem jól. Volt a Bakony Művek, a bánya, azok megszűntek. És a TSZ is. Először volt még négy, itt, meg három szomszédos faluban, mind külön. Majd egyesítették őket. Utána pedig, amikor a földkiadás megtörtént, akkor maradt egy kft., amibe a vezetők valahogy átmentették a vagyont. Mi is szeretnénk volna kivenni a vagyonunkat, de megijesztettek, amikor azt mondták, azzal együtt adják a hiányt is.

– Önök korábban tsz-tagok is voltak?

– A szüleink, és önekik joguk lett volna a vagyon egy részére is.

– Mióta az itteni munkahelyek nagy része megszűnt, főként hova járnak dolgozni a falubeliek?

– Bejöttek ezek a nagy multcégek, oda is. Móra, Veszprémbe, ami hozzánk közelebb van. Aztán Mórban van például néhány német ipari cég is, a Hammerstein, a Lear, ahol a lányom is dolgozik, és kocsiba ülészuhatokat varrnak. Meg van a kábelgyár is, ott ezeket a kábelkötegeket készítik.

– Itt a faluban sokan voltak, akik megpróbálták a földből, az állattenyésztésből megélni?

– Minálunk nagyon kevesen. És akadt olyan is, aki azt mondta, majd ő megmutatja, hogyan kell gazdálkodni. Aztán az első pofonok után pedig azt, hogy ő ebben nem lát fantáziát. Tehát hamar feladta. Amikor nem tudta úgy eladni az állatokat,

vagy jött egy esős időszak... Ahogy nem jött ki belőle jól, abba is hagyta. Meg az idősebbek... Hát az olyan korúak, mint mi most. Nekik is a nyugdíjukat vitte és csak a munka maradt. Ők meg belefáradtak, és inkább egy kis nyugalomra vágytak. Volt olyan ismerősöm is, aki azt mondta – mert mi, amikor a földet kivettük, ahhoz erdőrészt is tartozott –, hogy neki akkor eszébe sem jutott, hogy legalább az erdőt kikérje. Mert nekünk, amikor azt kitisztítjuk, meg újat ültetünk helyette, megvan a téli tüzelőnk. Őnekik meg meg kell venni drágán, de ez számukra mind utána derült ki.

– **Meddig lehetett ezeket a területeket visszaigényelni?**

– Óh, nagyon rövid határidő volt.

– **Volt ennek megfelelő publicitása?**

– Ehhez nem elég az, hogy én azt mondom, na holnaptól földet művelek, és mezőgazdasággal foglalkozom, mert nagyon hosszú ideig tart felépíteni a gazdaságot. És nem lehet egyik napról a másikra leépíteni. Tehát mi tudtuk, ha elvállaljuk, akkor ez majdnem egy életre szól.

– **De önök úgy mertek belevágni, hogy sok mindentről volt információjuk, és így hozták meg a döntésüket. De a szavaiból úgy veszem ki, hogy nem volt mindenkinek elegendő tudása, például arról sem, hogy mi jár neki. Vagy ők nem is érdeklődtek utána?**

– Akik kárpótlási jegyet kaptak, azok nem a TSZ-ben dolgoztak, és nem tsz-nyugdíjasok voltak, hanem olyanok, akiktől annak idején szintén elvették a vagyoniukat, de ők máshol dolgoztak. Vagy már nem éltek azok a szülők, akiké a tulajdon volt, és a gyerekeik más településen, vagy városban laktak. Ők nem tudták volna kivenni a földet. Hát, mit csináljanak vele? Így is volt, aki kivette és bérbe adta.

– **Önök bérbe is vettek még területet?**

– Annak, amit műveltünk, annak a felét béreltük. De ezt csak úgy tudtuk megcsinálni, hogy közbejött az, hogy földalapú támogatást kaptunk. Mert abból, hogy én megveszem az üzemanyagot, a vetőmagot, és ingyen adom a munkámat, abból még nem lehet elindulni.

– **Támogatásra is szükségük volt?**

– Igen, hogy a műtrágyától elkezdve minden más egyebet is meg tudjunk vásárolni.

– **A földalapú vissza nem térítendő támogatás volt?**

– Igen. A földalapú támogatás terület alapú. Tehát területre adták. És családi gazdálkodónak vagy östermelőnek kellett lenni. Ott is van regisztrációs számunk. Ezek feltételek voltak. És azóta is minden évben muszáj újra benyújtatunk a pályázatot ahhoz, hogy megkapjuk.

– **A pályázatírásban volt segítségük?**

– Igen, a falugazdászok. Volt egy időszak, amikor megszüntették ezt a szolgáltatást, akkor viszont volt az agrársegítő. De állandóan menni kellett, ami az egészben szerintem nem jó. Igaz, jó nagy a család is, tehát mindenkit ellátni, az is sok idő, de

ha valaki gazdálkodik, az nem ér rá utánajárni. Pedig nekem folyamatosan ügyeket kellett intéznie. És mindent eltenni. Például külön a gázolajszámlákat a jövedéki adó visszaigényléshez... Aztán mindig mindenféle igazolásokat kérni. De egy gazdálkodó, főleg egy idősebb férfi, az nem tudja ezeket megcsinálni. Talán annyit, hogy aláírja.

– **És akik nem találtak a környéken munkát, ők később sem fordultak a gazdálkodás felé?**

– Nem. Olyanok inkább, akik dolgoznak. És mikor megkapják azt a 60-70, vagy 80 ezer forintot, azt mondják: ezért nem csinálom, hogy eljárom három *szakba*. Ideadnak nekem ennyi pénzt, mert most éppen leállás volt, most nem volt munka. És ugye nincs megtakarítás... Nekünk sincs. De én azt mondom, eladok egy hektár földet, vagy tíz növendék állatot. Szóval, tudom, hogy nekem van, ha nem is úgy konkrétan. Szerintem van is jövője annak, hogy elkezdjenek gazdálkodni. Jó, kell hozzá befektetés, hogy elinduljanak, mert például egy istállót nem lehet csak úgy felépíteni.

– **Úgy tapasztalja, változik a falubeliek szemlélete?**

– Igen. Például a fiamtól mostanában nagyon kérdezik, hogy ő mit javasol, hogyan álljanak neki. Ugye, hát olcsóbb a birka, a kecske, esetleg a disznó... Nagyon sokan tyúkólat építenek, tyúkokat vesznek, mivel a tojással is problémák voltak.

– **Vagyis az emberek nagy része itt is ugyanúgy bérből és fizetésből él, mint a városban. És ugyanúgy boltban veszi a csirkét, a zöldséget, mint az ottaniak. Háztájival pedig már jó ideje nem foglalkozik.**

– Nemcsak szarvasmarhát nem tartottak korábban, de nem nagyon maradt disznó és tyúk sem. Rendezettebbek lettek a házak – úgy mindenki igyekszik a saját területét rendben tartani. Az emberek a kiskerteket bevetették fűvel és nem művelték, mert a multikban mindent meg lehetett olcsóbban venni. A férj és a feleség is eljárt dolgozni. Meg ők elmentek a közeli városba sétálni, cukrászdába... És megmondom őszintén, volt, aki minket lenézett, amiért mi gazdálkodunk. Nekem mondták személy szerint: a te végzettséggeddel én nem engedtem volna, hogy a férjem ezt csinálja, hogy állatokkal foglalkozunk.

– **Az elmúlt húsz év alatt mi volt a legfontosabb esemény, ami önnel történt?**

– Nagyon sok minden történt. Nem is nagyon tudok úgy konkrétan kiemelni... Az, hogy a gyerekeim felnőttek, a lányom férjhez ment, unokám született... Meg szerintem bölcsőbb lettem, fiatalon még nem gondoltam úgy előre dolgokra.

– **A családja életében miről gondolja, hogy a legjelentősebb történet volt?**

– Csupa olyan volt. Egyszerűen nem tudom. Hogy mondjam, mi mindig sokan voltunk... A középső gyerekeket külföldön súlyos baleset érte, azt végigcsinálni. Tehát azt, hogy segíteni őt... Ott három hónap után került szállítható állapotba. Nagyon nehéz volt mindent elintézni, hogy a mentő hazahozza a veszprémi kórházba. Ott egy ideig szinte naponta műtötték. Meg az, hogy folyamatosan dolgoztunk. És azért dolgoztunk, hogy fizessük azt, amit... Hogy még többet dolgozhassunk. Te-

hát ez a mókuserék. Több lett az állat, azok többet ettek, többet ittak. Így több lett a villanyszámlám, több a víz... Hiába jött be több pénzünk, több el is ment.

– **A nagyobbik fiával pontosan mi történt?**

– Ő hentesnek tanult – más típusú, mint a kisebbik fiam –, és úgy szeretett volna nagy lábon élni. Hát ugye, Magyarországon ehhez nem tudta megkeresni a pénzt, és 2000-ben kiment külföldre. Dolgozott Németországban, Olaszországban is. Jó fizetése volt, és szerette, élvezte a munkáját. Utána, mivel őneki elég sok ismeretsége van, valamelyik munkatársa hívta Hollandiába, hogy ott jobban fizetnek. 2010-ben – akkor már két éve ott dolgozott –, nem is tudom, talán a királynő születésnapja volt, és munkaszüneti nap. Ők is szórakoztak. És az egyik városból át akartak menni a másikba. A fiam ivott már, ő nem akart vezetni. Nem a közvetlen munkatársa volt – ugye a magyarok összejöttek, vándoroltak –, aki ajánlotta, hogy akkor majd ő. A fiam kocsjával utaztak. Hogy elaludt-e közben a másik, vagy mi történt, nem tudom, de nekimentek egy fának. Tulajdonképpen két fának is, és a fiamat érte a baleset. A kollégájának nem történt semmi baja. De őneki a jobb fele – a lába, a csípője, a keze – teljesen összetörött. A belső szervei is megsérültek... Egyedül a feje, meg a tüdeje maradt ép.

– **Hogyan tudták tartani a kapcsolatot?**

– A lányom kiutazott hozzá, mert hát én nem mehettem. Akkor is ugyanígy volt, fejtünk reggel, este, tejeztünk... Azt hiszem, tíz napig volt mélyaltatásban, de mire a lányom odaért, már felébresztették. Egy hétig volt kint nála. A fiamnak fiatal, erős szervezete volt, meg rettenetes nagy akarata, és szépen javult. Aztán naponta órákon keresztül beszéltünk telefonon. Amikor úgy elkeseredett, akkor felhívott. És átbeszéltük, hogy mi hogyan lesz, hogy ott mi történt, itthon mi van. És így – azt mondhatom –, nem viselte meg idegileg annyira a sok műtét. Amikor már itt volt Veszprémben, mindennap mentünk hozzá.

– **Ő azóta itt él önökkel?**

– Igen. Itt lent, ebben a szobában... Lépcsőzni nem tud. Súlyzóik vannak, próbál sportolni, amit tud – tehát annyira, hogy fiatal még és mozognia kell –, meg nagyon sokat sétál.

– **És a falu életében mi az, amit leginkább kiemelne?**

– Talán az, hogy mindent el tudok intézni falun belül. Mondjuk ez előtte is volt... Tehát, hogy volt orvosi rendelés napi szinten, és nem úgy volt, hogy valahonnan járt ki orvos... Fogászatra ide jártam. Gyógyszertár is volt, van is. Tehát az alapdolgozók, ami egy faluban elvárható, az megvan. Posta, takarékszövetkezet, az áruház, a boltok, a szolgáltatások... Hát jó, lehet, hogy másoknak nagyobb igényei vannak. Biztos, hogy van – most hirtelen nem is jut eszembe –, ami még fontos lenne...

– **Mennyire elégedett a hivatalos ügyek intézésével? Segítenek ott, ha szüksége van rá?**

– Az önkormányzathoz, ha kell menni, mindig ott nézem csak meg, hogy most

nincs is ügyfélfogadás, de bemegyek és elmondom, hogy mi a problémám. És a jegyzőtől kezdve mindenki foglalkozik vele. Az, hogy tudnak-e segíteni vagy nem, az más dolog, de meghallgatnak. Azelőtt többet jártam, most már nem kell annyit, mert már túl vagyunk azokon a problémákon. Ugye akkoriban volt a földek bérbevétele, a kifüggesztések... Énnekem nem is volt mindig időm menni, de ha találkoztunk a polgármester úrral a falunapon, vagy máshol, akkor ő érdeklődött, hogy hogy vagyunk, van-e valami gondunk. Olyan is volt, hogy eljött hozzánk és megkérdezte tőlünk, tudnak-e valamiben segíteni, mert tudják, hogy nagyon nehéz. Tényleg az volt, és nagyon jólesett...

– **Mi a tapasztalata, a faluban az emberek tartják egymás között a kapcsolatot, figyelnek a másokra?**

– Szerintem azelőtt jobban összejártak az emberek. Amíg mi nem hordtuk így ki a tejet, addig ide jöttek hozzánk a tejesek. Úgy velünk egykorúak. Éppen egyik nap beszélgettem – ebben az utcában lakik – a nem is tudom hanyadik szomszédasszonyommal, hogy milyen jó volt akkor, mert összejöttünk. Valahogy jobban ráértünk. És mi annyit nevtünk, annyit – nem pletykáltunk – meséltünk. Most már nem érnek rá eljönni a tejért. Mi visszük oda, sokszor nem is találkozunk, beakasztjuk a kapuba egy szatyorban. Aztán egy hónapban egyszer belerakják a pénzt. És kész. A szomszédasszonyomat sokszor három hónapig sem látom. Mert ő is megy dolgozni, én is megyek. Csak másképpen járunk. Úgyhogy lassan bemutatkozunk egymásnak. Régen ez nem így volt.

– **Ez a munka miatt van így, vagy már annyira igény sincs rá?**

– Szerintem, úgy az igény az megvolna. Csak mindenkinek mintha több problémája lenne. És ugye magában próbálja megoldani.

– **Meg tud nevezni olyan dolgot, ami önnek különösen tetszik a faluban?**

– Ami nekem nagyon tetszik az az, hogy a házak között hatalmas kertek vannak. Tehát hogy nincsenek összezsúfolva az épületek. Mi is elmegyünk erre naponta, másfél kilométerre le az erdőig. Ott van egy kis faházunk. Ott úgy elvagyunk. Ha valamelyik fiúnak eszébe jut, ott is alszik. Ja, és a tiszta levegő... Mondjuk nagyon sokszor mérgeledök a szomszédokra, amikor tüzelnek, mert nem nézik, hogy mit. Ugye nagyon drága a szemétszállítás.

– **A nagy porta a ház körül, ez dudari specialitás? A környező településeken kisebbek a telkek?**

– Igen. Máshol nagyon szorosak. Szóval itt az utak úgy mennek, hogy a házak mögött. Tehát hatalmas terület van. A Rákóczi utcában is, ott azok a belső kertek szerintem óriásiak. Más falu akkora területen helyezkedik el, ami ott csak kert.

– **Mit gondol, az elkövetkezendő tíz évben merre fog fejlődni a falu? Milyen a jövőről alkotott elképzelése?**

– A jövőkép az nagyon szomorú... Én abban bízom különben, hogy valahogy a falun belül is a mezőgazdaságra terelődik a figyelem. Hogy mindenki próbálja megtermelni, amit tud és ha van fölösleg, cserélünk. Tehát nem is az, hogy eladni.

Mondjuk mi ezt már így csináljuk a szomszédokkal. Vagyis ha nekem van sok paradicsomom, a szomszédasszonynál sok a tök, akkor cserélünk. Aztán én lereszelem, lefagyasztom a tököt, ő meg befőzi a paradicsomot. Valahogy így... Az üzemanyagárák emelkednek, ezért szerintem több állat kell, hogy legyen. Mi még abban is gondolkodunk, hogy lovat veszünk és akkor – ha olyan van – nemcsak terepjáróval tudunk közlekedni, hanem lovas kocsival is. Az etetnivaló megvan. És akkor nem kell üzemanyagra költeni.

– Vagyis a családok életében, megélhetésében a háztáji gazdálkodás újra fontossá fog válni?

– Lehet, hogy nagyon pesszimistán látom a jövőt, de szerintem kénytelen lesz... Már most azt vettük észre, hogy sokan kezdik felszántani a bevetett füves udvart és kiskertet akarnak csinálni. Ezt onnan tudom, hogy a fiamhoz folyamatosan jönnek, hogy szerves trágyára volna szükségük. „Énnekem csak ennyi kellene, mert a kertem csak ekkora, de meg kell trágyázni, mert különben hiába dolgozom rajta, nem terem semmi.” Van olyan, aki egy-két, vagy még több hektáron is krumplit, tehát egyfajta terményt próbál nagyobb mennyiségben termesztetni. Eddig hintaágy volt, most meg legalább az alapvető dolgokat meg szeretnék termelni. Meg talán nem is csak a szükség miatt, hanem amiatt is, hogy nem olyan minőségű zöldséget tudunk vásárolni, amelyet szeretnénk. Mindenkiben egyre jobban tudatosul az, hogy nem veszem meg a külföldi sárgarépat, a külföldi salátát... Mert egyszerűen döbbenet, ami most van.

– Az emberek ezzel eddig nem törődtek?

– Nem. De szerintem nem is volt ennyi külföldi áru. Én meg szoktam nézni, és régebben mindegyik magyar volt. Lehet, hogy hamisan volt rajta... De nem hiszem, mert az állagán lehetett érezni. Ha kellett vennem sárgarépat, mert hát egy idő után volt, hogy elfogyott, egyszerűen megfogtam és tudtam, hogy ez magyar. Gondolom, más is ugyanígy volt vele. De most vagy francia, vagy holland, vagy olasz... És aki nem akar ennyi vegyszert enni, az termelni fog, mert amennyit például a hollandok használnak, az borzalom.

– Egy átlagos hétköznapja hogyan telik?

– Hogy egy héttel ezelőttig hogyan telt? Mert csak azóta nincsenek teheneink. A 19 darabból 14-et eladtunk. Úgyhogy ez még nekem is szokatlan... Szóval általában 5 óra, fél 6 körül keltem. De úgy mindenki. A férjem, meg a fiam kiment az állatokhoz. Ott először ők végezték a dolgot. Én adtam ki a meleg vizet, ők fejték, hordták be a tejet. Én elszűrtem. Azután a ruhákat – amivel a tehének le lettek törölve – ki kellett mosnom, a fejgépet elmosni, etetni. Az összes, 40-50 darab állatot ellátni, úgy 10-ig eltartott. Utána kihordtuk a tejet. Amikor hazaértünk, ebédet főztem a nagycsaládnak. Aztán mire mindent elmosogattam... Akkor naponta volt 3-4 adag mosnivaló is. Duplán kellett mosnom, mert a munkásruhákat mindig külön. Meg ugye vasalnom – látja, most is éppen itt van a sok vasalni való –, sokszor varnom is kellett, vagy legalább hajtogatni és mindenkinek kiosztani a sajátját. Akkor, ami-

kor az unokám kicsi volt, vele mindennap tanultam. Mert neki mindene volt, ami létezik, diszkalkuliája, diszlexiája... Sokat gyakoroltunk. És aztán este megint az állatok. 5-től 9-ig etettünk, fejtünk. És ez mindent meghatározott, mindent ehhez kellett kötni. Olyan nem volt, hogy most karácsony vagy ünnep van, és akkor nem. Utána még 10-11-ig olvasni szoktam, esetleg TV-t nézni. Jaj, az újságokat kihagytam. Pedig azokat nagyon szeretem. Ahogy időm engedte, a délelőtti órákban mindig elolvastam őket. Ha napközben nem értem rá, és olyan cikk volt benne, amiről tudtam, hogy érdekel, akkor azt eltettem estére és olyankor olvastam el. Vagy ha valahol valami olyan politikai esemény történt, amit nem értettem, akkor az arról szóló híreket össze szoktam rakni és este újra átolvastam. Ha nem tudtam, hogy térben hol lehet, akkor mindig megnéztem – ugye nekem nem volt internet –, ezért a térkép a mai napig elől van. És a gyerekeknek is mindig elmondtam, hogy ez most hogy is van. Azt szerettem volna, hogy ők is tudjanak róla, mert ha valahol hallják, nehogy úgy járjanak, hogy azt sem tudják, miről van szó. Ugye volt ez a baltás gyilkos is, akit kiadtak. Akkor elmondtam nekik, hogy mért történt az a nagy felháborodás. Mert ők azért a híradót annyira nem szeretik, újságot se nagyon olvasnak. Azért mi legtöbbször együtt ültünk az asztalhoz. Főleg vacsorakor. És így a főbb politikai dolgokat, meg ami a világban, a faluban történt, azt mindig megtárgyaltuk.

– **És egy átlagos vasárnapja?**

– Ugyanígy. Nem különbözött semmiben.

– **Ez hány éve tart már így?**

– 25 éve. És ennek most lett vége.

– **Mióta laknak ebben a házban?**

– '83 óta.

– **Lényeges átalakítások, változások történtek azóta?**

– Hát sajnos nem. Pedig annyira szerettem volna, úgy elképzelve... Nagyon szerettem a Kiskegyed Otthona, a Lakáskultúra, ezeket az újságokat is, meg az ötletmagazinokat. De arra már sose volt pénzünk, hogy a házunkat korszerűsíteni tudjuk, vagy arra tudjunk költeni, hogy új bútort veszünk. Arra már nem került...

– **Mert a gazdálkodás minden pénzt beszippantott?**

– Teljesen.

– **Miben látta ennek a sok munkának az értelmét, ami miatt érdemes volt ennyi éven keresztül csinálni?**

– Abban, hogy az egész családot fenn tudta tartani. Nem olyan szinten, ahogy szerettem volna, de mindig tudtunk venni egy újabb gépet. Azt reméltük, hogy ebből mi mindig meg tudunk élni. Csak amikor jön egy ilyen válság, akkor elgondolko-dom rajta, hogy most már nem tudom hanyadik traktorom van – mert ugye a régít mindig eladtuk és újabbat vettünk rajta és lassan megint újabbat vásárolunk –, de hogyan vesszük meg bele az 500 forintos üzemanyagot. És azon is gondolkodunk, ha most lovat veszünk, azzal hogyan művelünk meg 60 hektár földet.

– **Régebben optimistábban tekintett a jövőbe?**

– Eszembe sem jutott, hogy baj lehet. Én mindig azt mondtam, csak jobb jöhet. Egy ideje meg azon rágódom, hogy ez így nem megy tovább. Meg amikor a gyerekek is olyan elkeseredettek... A kisebbik fiam – aki 29 éves –, ő az, aki csinálja velünk és ő az, aki valószínűleg átveszi tőlünk a gazdaságot, most is egy „fiatal gazdás” pályázatot ír. Hogyha megnyeri, akkor ő vállalkozó lesz, mi meg családi gazdálkodók maradunk. De nem tudom. Ugyanis 2009-ben is adott be ilyen pályázatot. És egy ilyen 100 pontos pályázatnál azt kapta vissza, hogy egy pont híján maradt le. Hogy most sikerül-e? Nem tudom. Pedig nagyon jó a pályázata, mert ő annyira benne van ebben. Hány éve is csinálja már? Hétéves korában szántott először. Még nem tudta, hogy melyik a jobb, a bal keze, de szántani már tudott. Érezte a gépet. És ő is ebben látja a jövőt. Nem is tudja elképzelni, hogy bemegy egy gyárba, és ott ledolgozza a nyolc órát. Szereti az állatokat, a földet. Mikor jön elő a búza, kimegyünk arra a területre. És akkor mondja: nézd, milyen gyönyörű! Aztán nézzük a kukoricát is. Minden le van fényképezve. De nem elég, hogy az ő digitális fényképezőgépével, nekem is van egy – hány éves is? negyven, de amikor vettük, akkor profi gép volt –, és gyönyörű fényképeket csinálok vele.

– **Mégiscsak bizakodnak a jövőben, a gazdálkodásban, hiszen a fiúk is ebben hisz!**

– Igen, csak aztán, ha veszünk földet – mert ő is tervezi, ha megnyeri a pályázatot, vesz – és ha egyszerően, egyik pillanatról a másikra jön majd az, hogy elfogadta a kormány a visszaállamosítást, akkor... Mondtam is neki: te most beleölsz hárommillió forintot, és akkor mit fogsz csinálni?

– **És a fia mit válaszolt?**

– Ő ilyenre nem gondol.

– **Volna más lehetőség is a család számára, mint gazdálkodni? Ki lehetne most szállni belőle?**

– Nem... Nem... Hiába volt úgy, hogy veszteséges volt egy évünk. Meg hogy nekem is el kellett mennem dolgozni... Tehát, hogy gazdálkodtunk, tejeztünk, meg a többi és még eljártam munkába is, mert nem tudtuk kifizetni a számlákat, mert például megbüntettek bennünket ezért, azért, amazért... Vagyis nem volt hasznunk és nem tudtunk már mit eladni. Meg nem is akartunk. Mert ha minden állatot eladunk, akkor hogyan tovább? És szépen jelentkeztem munkahelyre. Akkor még fölvettem – 40-45 éves voltam –, el tudtam menni három *szakba* dolgozni. És amit ott kerestem, az ment a villanyra, a vízre, meg amire éppen kellett... Az az érdekes, hogy ott is szerettem. Csak sok volt! Sok volt, mert mikor hazajöttem, ott ült a szép kis családom és kérdezte: most mit eszünk?

– **Mikor lett először autójuk?**

– Úgy igazán rendszeren a családnak nyolc éve, egy kisautó. Amikor összeházasodtunk, a férjem szüleinél laktunk évekig és akkor volt, ami nagy dolognak számított,

de azt utána eladtuk. Később, mikor a fiam külföldön dolgozott, ő aztán havonta vett egy szakadt valamit. De azok nem voltak olyan igazán normális kocsik.

– **Mikor voltak utoljára nyaralni?**

– A nászúton.

– **Azóta nem is szerettek volna?**

– De, nagyon.

– **Csak az állatokat nem lehetett itt hagyni?**

– Nem volt kire.

– **Most sem tudják a gyerekekre rábízni?**

– De most akarunk is külföldre utazni. Muszáj is mennünk a balesettel kapcsolatos dolgokat intézni. Meg már szeretnénk világot is látni. Mert tényleg csak úgy voltunk Ausztriában is, az akkori Csehszlovákiában is, hogy mentünk, kicsit nézelődünk és már jöttünk is haza, mert az állatokat el kellett látni.

– **Tudtak-e félretenni, spórolni?**

– Hát úgy tartalék van. De az azért van, ha valami probléma adódik, ahhoz hozzá tudjunk nyúlni. Megtakarított pénzünk az nincs.

– **Kifejezetten a gazdaság számára tartalékolnak valamennyit?**

– Igen.

– **Az utóbbi években vettek olyan nagyobb értékű dolgot, ami nem a gazdaság helyzetét javítja, hanem például a kényelmüket szolgálja?**

– Csak a kocsit vettük.

– **És a gazdaságba?**

– Ott vettünk új traktort, rakodógépet, pótkocsikat.

– **A gazdálkodásból származó bevételükön kívül van más jövedelmük is, ami hozzájárul a család megélhetéséhez?**

– Semmi más bevételi forrásunk nincs, csak a családi vállalkozásunk.

– **Mennyi az a pénz, amit minden hónapban elő kell teremniük, hogy zavartalanul folyjon önöknél az élet?**

– Ez elég sok, mert hiteleink vannak, és a rezszi emiatt nagyon magas. Tehát ilyen tételeink vannak, hogy 50 ezer forint a vízdíj, 40 ezer a villanyszámla, 22 ezer körül a kábel tv, az internet, a telefon. Mindegyikünknek van életbiztosítása.

– **Önök hatan élnek együtt, mennyi az a minimum összeg, amit havonta a mindennapi élelemre, étkezésre költenek?**

– Kb. 100 ezer forint. De úgy pontosan nem is tudom megmondani. Mert mindig van, hogy jön be pénz, de mindig úgy van, na most ebből ezt, abból azt. Úgyhogy, ahogy jön, úgy megy is.

– **Pontosan nem is tudja, hogy mennyiből gazdálkodnak egy hónapban?**

– De tudom, fel van írva. Énnekem évekre visszamenőleg nyilvántartásom van róla. Tehát például a földhaszon bérleti díjak, melyik évben mennyit fizettünk. Vagy negyedévente vannak a kötelezők, olyankor 4-500 ezer forint megy a postára.

– **Elő szokott időnként fordulni, hogy megnézi a családi költségvetést, és azt mondja: na gyerekek, egy kicsit le kell faragni a kiadásokból! Ügyeljetek a víz-, a villanyfogyasztásra!**

– A vízre éppen nem tudunk. De van ilyen, amikor egy kicsit összebb kell húzni a nadrágszíjat. Itt van az unokám is, ő is a családhoz tartozik és az apja nem fizet utána gyerektartást.

– **Olyan, mintha ő lenne a negyedik gyerekük?**

– Igen.

– **Ha most megkérném, hogy készítsen zárszámadást, pozitív vagy negatív lenne az eredmény előjele?**

– Pozitív lenne, mert mindig azt szerettem volna, hogy a gyerekeket lássam felnőni. Tehát ne úgy legyen, hogy elmegyek dolgozni és nem tudom, hogy melyik mit csinál, hol van. Én mindig itthon voltam. Igaz, amikor belefogtunk, nem volt úgy pénzünk. Tényleg nem. Én nem tudtam elmenni a boltba parizert venni a gyerekeknek. De volt almánk, a liszt nem került sokba. És mire felébredtek – én mindig ötkor keltem – addigra készen volt a reggelijük, az almás pite, meg a tejeskávé. És én arra gondoltam – mert tudtam, sok mindent nem tudunk megvenni nekik, mert kell a házra, a gazdaságra, a hitelekre –, hogy talán még is jobb így nekik... Nem is olyan régen beszélgettünk a gyerekekkel és úgy tűnt, ők pozitívan élték meg ezt az időt is. Igaz, én soha nem panaszkodtam nekik.

– **Hogy így telt a gyerekkoruk?**

– Igen. Akkor mesélte a kisebbik fiam, hogy őneki olyan jó érzés volt, hogy amikor beteg volt, és jött haza az iskolából, és nem az üres lakásba érkezett. „Már jobban is éreztem magam, hogy te itthon voltál.” Vagy ha valami gondja akadt és úgy indult haza, hogy „jó volt arra gondolni, hogy anyu otthon van és segít majd megoldja a problémámat”. Tehát nekik is pozitív volt, meg persze nekem is, mert én nagyon szerettem velük foglalkozni. Mindegyikkel tanulni... És ami fontos még, én nem akartam követelni, mert nem akartam, hogy hazudjanak nekem. Ugye, nekem idős szüleim voltak és velük nem lehetett úgy megbeszélni a dolgokat, másként is viszonyultak... Például ha én négyest kaptam az általános iskolában, azért én szidást kaptam.

– **Ön egyedüli gyermek?**

– Nem, de tíz évvel idősebb nálam a bátyám. Tehát mire én felfogtam, hogy testvérem van, ő már nem is volt otthon. Én annak idején sokat hazudtam, mert szerettem volna élni. És nem akartam, hogy a gyerekeim is. Tudom, mert elmondják, mindegyik csinál olyan örült dolgokat. És az unokámmal ugyanígy vagyok. Mert néha ő is lódít ám nagyokat. És akkor mondom neki: kisfiam, ez nem így van. Ő meg: jól van mama, de ne mondd meg senkinek! És akkor mindent elmesél. Szóval valahogy érzi, hogy megbízhat bennem. És én ennek nagyon örülök. Én mindig olyan elégedett voltam, hogy mi együtt vagyunk... Nálunk amikor a gyerekek kicsik voltak, mindig sok gyerek nyaralt. Így az unokatestvéreim gye-

rekei. És ők ahogy felnőttek lettek, mesélték, hogy azt szerették volna, ha majd nagyok lesznek, olyan családi életet tudjanak élni, ahogyan mi itt éltünk. Tehát, hogy mindennap főztem, rétest sütöttem, a gyerekek segítettek, a konyha mindig futott. Még most sincs úgy rend, ahogy szeretném, mert nincs. Takaríthatnék én egész nap, de nem. Ahhoz, hogy meg tudjuk beszélni a dolgokat, lehet, hogy elmarad ebéd után a mosogatás, mert még egy óra múlva is az asztalnál ülünk. És beszélgetünk, emlékezünk, meg nagyokat nevetünk. Azért így jobb, mert amikor eljártam munkahelyre is, úgy nagyon nehéz volt. Mondtam is nekik: gyerekek, most jó, de még 62 éves koromig nyugodtan elmehetek dolgozni... Mire a kisebbik fiam megszólalt: anyu, te már soha többé nem mehetsz el munkába!

***

Időpont: 2013.02.15.

– **A szülei mivel foglalkoztak?**

– Édesapám földművelő volt, aki a helyi TSZ megalakításában is részt vett. Ő volt az első elnök, ami akkor azt jelentette, neki kellett elől járni a munkában, a kaszálásban, az aratásban. Vagy ha jött a cséplőgép, ott kellett, hogy legyen. Emlékszem – kisiskolás lehettem –, akkor is én vittem neki az ebédet. Anyu korán felkelt, megfőzte az ételt, aztán kezembe adta a kosarat. Megmondta, hogy elmész ezen az úton felfelé, a temetőnél jobbra fordulsz, és addig haladsz, amíg meg nem látod a cséplőgépet, ott dolgoznak. De mire odaértem, már végeztek a csépléssel, és a cséplőgép másik helyre költözött. Órákig mehettem – gondolom én – és éhes voltam, és aki ott volt, ő mondta, hogy nagyon messze van a következő dűlő. Nem volt már erőm továbbmenni, szépen leültem az árokpartra, megettem apu ebédjét és hazamentem. Szóval ők dolgoztak a tsz-ben, nekem meg otthon voltak feladataim. És a nyári szünet sem arról szólt, hogy nyaralni megyek vagy táborba...

– **Gondolt akkor arra, hogy majd ugyanúgy gazdálkodni fog, mint ők?**

– Tulajdonképpen azzal tudtak rávenni a tanulásra, hogy azt mondták, ha nem akarod ezt csinálni, akkor tanulnod kell. Hát tanultam, mondjuk lényegében nem annyira meggyőződésből, hanem hogyha rossz jegyet vittem, akkor kaptam. Nem volt nekem konkrét elképzelésem. A szüleim döntötték el, apu azt mondta, hogy közzgazdaságiba fogsz menni. Én azt sem tudtam, mit fogok ott tanulni.

– **A falujában, a '60-as évek elején különlegesnek számított, ha valaki továbbtanult?**

– Akkor igen. Volt olyan barátnőm, aki gimnáziumban tanult Zircen, de ő napi szinten hazajárt. Ő kérdezte, hogy te nem félsz elmenni? Hát mért féljek? Ott se lehet bajom – gondoltam. Mert akkor a kollégium úgy volt, havonta egyszer jöhetünk haza. Hogy apu mért gondolta azt, hogy nekem Pápára, a közzgazdaságiba kell

járom? Talán azért, mert ő tsz-elnök volt, és a könyvelést, vagy a nyilvántartásokat mindig is neki kellett vezetni.

– **Szeretett ott tanulni?**

– Nagyon. És a tsz-nél voltam nyári gyakorlaton.

– **Az édesapjáéknál?**

– Nem. Őneki párttagnak kellett volna lennie, mert ugye akkor egy tsz-elnök nem lehetett... Apu viszont református volt, és ragaszkodott a vallásához, meg az elveihez. Tehát őt leváltották. Ő csak megalakította, elindította a tsz-t. Utána a kőbányában dolgozott, köfajtóként. Meg raktáros volt, magtáros. Ott dolgozott a tsz-ben, csak nem a vezetőségben.

– **Hogyan élték meg, hogy ő vezetőből beosztott lett?**

– Én már felnőtt fejjel gondoltam rá többször, hogy mért nem tudott megalkuvó lenni... Mindig olyan egyenes ember volt, nem tudta ezt összeegyeztetni, és inkább vállalta a fizikai munkát. Mondjuk, elnöknek lenni, az is fizikai volt még akkor. Csak utána lett volna könnyebb neki, meg nekünk is...

– **A szakközépiskola elvégzése után elment dolgozni?**

– Igen, de nekem az egy csalódás volt, mert azt gondoltam, ha én közgazdaságban érettségizek, az jelent valamit. De már akkor sem jelentett semmit. Apróhirdetésben kerestem munkalehetőséget. Elmentem Veszprémbe, és egy nagykereskedelmi vállalatnál lettem könyvelő. És ugye oda bejárni... Reggel negyed hétkor indultam, és este negyed hétkor értem haza. 1400 forint volt a fizetésem, abból 750 volt a bérlet. Ugyanúgy a szüleim tartottak el. Hát, nem volt igazán jó... Utána próbáltam a bányához felvételizni. Sikerült is. Először csak adminisztrátor voltam, utána könyvelő, később pedig munkaügyi előadó.

– **A férjét hogyan ismerte meg?**

– 1972-ben egy lakodalomban. Ő a menyasszonynak, én meg a vőlegénynek voltam az unokatestvére.

– **Amikor összeházasodtak, akkor költözött Dudarra?**

– Igen. Még jó is volt, hogy ide jártam dolgozni. Nagyon szerettem a munkámat. Emberekkel foglalkoztam, ami nagy felelősséggel járt. Csak, ahogy jöttek a gyerekek... Három mellett, meg közben belefogtunk az állattenyésztésbe és a földművelésbe is, már nem tudtam munkahelyre elmenni.

– **Hogyan született az elhatározás, hogy gazdálkodni kezdenek?**

– A férjem állt vele elő, hogy vegyünk borjúkat, és tartsunk állatokat. Én először nem akartam, mondtam neki, hogy félek tőlük. De aztán mégis belefogtunk, előbb szarvasmarhákat, majd disznókat vettünk, és folyamatosan szaporítottunk, mert dolgozni kevéssel is kellett és abból még sem jött annyi jövedelem, mintha több lett volna. Nemsokára száz darab sertésünk volt. Anyadisznó, tenyészkán, malacok. Nagyon változó volt, hogy hogyan tudtuk őket eladni. A sertésenyésztés nagy bukás volt, veszteséggel zártuk.

– **Ez nem szegte a kedvüket?**

– A férjem mindig azt mondta, hogy ez nem olyan, hogy abba hagyom és majd újra kezdem. Itt be kellett fektetni, gépeket venni, istállót építeni. Akkor még a gabonát, a takarmányt harmadában kaptuk a tsz-től. Nem is tudom megmondani, hány hektár lucerna meg lóhere gyűjtését bevállaltuk, és a harmada lett a miénk. Abból etettük az állatokat. Közben a borjúk felnőttek, a teheneket fejni kellett. Hát én előtte soha életemben... Jó, volt otthon a szüleimnél, de nekem csak az apró jószágoknál kellett segíteni. Az volt a szerencsénk, hogy nagyon szelídek voltak. Egyik felére leült az uram, a másikra én, és akkor nyűttük szegény állatokat. Aztán láttuk, nem lesz ez így jó. Hamar vettünk fejőgépet. Azzal is meg kellett tanulni fejni, de a tehenek jól túrték, nem volt semmi probléma.

– **Korábban voltak állataik, mint ahogy földeket vásároltak?**

– Igen. Hát először nehéz volt, mert gépeink, kombájn, semmi nem volt. Kézzel vetettünk. Úgy, mint például az árpát. Odavittük zsákban a föld szélére és akkor egy vödörben, nem is abban... Kötényben, volt az a lazsnak – olyan zsákvászonból –, amit nyakba lehetett kötni. Abba belefért egy vödör gabona. Azt az uram beleöntötte, és akkor ő ment és szórta. Tudta úgy szórni, hogy egyenletesen hulljon le. Én mentem utána két vödörrel, és ahol elfogyott, ott újraöntöttük.

– **Nem voltak ismereteik?**

– Nem, csak úgy ráérzéssel. A férjemnek volt a mániája a föld, meg az állatok. És merte. Ma úgy mondanák, bevállalós volt. Úgy érezte, hogy ez így jó lesz. Azt hiszem, még bele se fogasoltuk, csak eső jött utána, és gyönyörű lett. A gond az aratással volt, mert kombájnunk az nem volt. A tsz-nek kellett szólni. Ott meg azt mondták, majd ha a miénkkel végzünk, akkor megyünk. És jött az eső, a szél. A zabból például kiverte a szemet, mire a tsz kombájn ideért hozzánk. Szóval azért voltak problémák. Aztán próbálták államilag is az ilyen kisgazdaságokat segíteni vagy szervezni. A falugazdász hálózat kezdte összefogni az őstermelőket, a családi gazdálkodókat. Akkor már le kellett írni, hogy melyik területen, mit akarunk vetni. Ha úgy vesszük, eleinte nem is tudtuk. Megpróbáltunk úgy gazdálkodni, hogy nekünk is jó legyen, mert az végül is mindenkinek jó. Az akkori falugazdász nagyon rendes volt. Ha nem is értem rá elmenni a fogadóórájára, ő idejött. Megkérdezte, hol tartunk és elmondta, hogy éppen mire van lehetőség. Szépen leíratta velem, hány darab tehen van, mikor lettek vemhesek, azt be kellett küldeni az MVH-hoz (*Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal – J.Á.*). Így kaptunk anyatehén-támogatást. Akkor, hogy mekkora terület van bevetve. Aztán a tulajdoni lap alapján ő intézte a földalapú támogatást. És amikor ezeket egy összegben megkaptuk, akkor tudtunk kombájnt, pótkocsit, ekét venni.

– **Az elején, amikor az a sok nehézség adódott, akkor miben bíztak – vagy inkább így kérdem – a férje miben bízott?**

– Ő olyan vakon bízott. Mindig azt mondta: lesz ez jobb is, csak ne adjuk fel! Pedig volt úgy, hogy elpusztultak az állataink. Meg úgy is, hogy nem vették át őket olyan áron, ahogyan megérte volna. És, hogy el kellett mennem dolgozni, mert

a bevételekből gépet kellett vásárolnunk és vetőmagra már nem futotta. Közben elterjedt a számítógép, a legtöbb helyen azzal végezték a könyvelést, úgyhogy már nem tudtam azon a területen elhelyezkedni, amit tanultam, így elmentem három szakba.

– **Ott mit csinált?**

– Gépkocsihoz fékrendszereket.

– **Betanított munkásként?**

– Igen. Azt talán egy évig csináltam, amíg átvészeltük azt az időszakot. Utána újra csak a gazdaság. Aztán megint úgy alakult, hogy állást kellett vállalnom Zircen egy multi-cégnél. Ott elég sokáig dolgoztam, talán három évig is. Közben a lányom is munkába állt. Tulajdonképpen akkor az egész család a gazdaságra keresett. Aztán volt egy időszak... Milyen programba is léptünk be? Ja igen! Amikor elindítottuk a környezetgazdálkodási programot. Öt évig voltunk benne. Akkor nagyon oda kellett figyelni mindenre. Például az összes földterületünkről földminta kellett, trágya-bevallás, hogy mennyi műtrágyát használunk négyzetméterenként. Ebből a támogatásból, amit az uniótól kaptunk, jobban tudtunk már gépesíteni. A kisebbik fiam akkor lett nagykorú, ő nagyon sokat dolgozott. Éjjel-nappal ment a gépekkel, vetett, kaszált, mikor mit kellett. Elég sok földet is béreltünk, lett is sok takarmány. Az állatállományt is felemeltük. Akkor sok-sok munkával, úgy szépen haladtunk.

– **Szóba került valaha is, hogy a kisebbik fiú valami mással szeretne foglalkozni?**

– Ő mindig ilyen „gépes” volt és gépszerelő szeretett volna lenni. Aztán nyolcadik osztályos korában egyik alkalommal egy erdészeti szakiskola reklámozta magát az általános iskolában. Aznap azzal jött haza, hogy „ne szóljatok semmit, én erdész akarok lenni”. Hát mondom: kisfiam, ha az akarsz lenni, menjél. És elment Somogyba, jól tanult, vadásztak is. De amikor tavasz lett – így mesélte –, sokszor kint ült az udvaron és azon agyalt, mit tudna ő most itthon csinálni. Úgyhogy két év után átjött Zircre és itt mezőgazdasági gépszerelőként folytatta tovább. Volt úgy, éjszaka kint dolgozott a földeken, nappal pedig ment az iskolába. De nagyon szerette. Sokszor mondtam már neki azóta is, ha fáradt, vagy ha úgy gondolja, fiatal még, ez munka pedig teljesen leköti az életét, akkor hagyjuk abba. De nem. Most tél van, pihenhetne egy kicsit, ehelyett idénymunkát vállalt, tolja a havat, és két tanfolyamra is eljár a városba. Az egyikben vegyszerekkel foglalkoznak, mindenfélével, ami a permetezéshez szükséges. Hogy is nevezik? Zöldkönyves. Ha a másikat is sikeresen elvégzi, akkor meg meglesz a motorfűrész-kezelő és fakitermelő vizsgája is.

– **Mindig minden feladatot megoldottak családon belül? Az összes munkát hárman végezték?**

– Tulajdonképpen igen. Csak az utóbbi időben, amikor a férjem betegeskedett, így már nagyon sok volt a fiamnak. A szomszédunkban van egy fiatalember, aki olyan csendes, szorgalmas. Nem volt neki munkahelye, biztosítása semmi, ezért mi beje-

lentettük. Így lett egy alkalmazottunk. Ő segít reggel és este az etetésben.

– **A férjével mi történt?**

– Szinte egyik napról a másikra... Annyit tudtunk, hogy mostanában fáradtabb, többet fáj a lába, olyan erőtlen... Gyakran nappal is lefeküdt és aludt. Volt olyan, lesétált arra – ugye ott van a halastó – és azt mondta utána, hogy alig tudott feljönni. Többször meg kellett állnia. És a végén már botra támaszkodott.

– **Hogyan tudott így dolgozni? Hiszen ősszel különösen sok munka van.**

– Egyáltalán nem tudott. Azt mondta, oldjátok meg ahogyan tudjátok, mert én nem bírom.

– **Orvosnál járt?**

– Nem. De konkrétan nem is panaszkodott... Ami még feltűnt, ritkán evett és nagyon keveset. Ugye, mi közben folyamatosan dolgoztunk és intéztük az ügyeket. Egyik alkalommal, amikor hazaértünk, azzal fogadott, hogy „elestem, nem voltak itthon, és alig tudtam felmászni az ágyra”. Egyszerűen nem tudtam elképzelni, hogy mi okozhatta. Vannak itthon mankók – mivel a nagyobbik fiúnak volt a bal esete –, odaadtuk neki azokat, és azzal kezdett el járni. De még akkor is azt mondta, helyre fog ő jönni, mert ez biztosan csak ilyen múló fáradtság vagy betegség.

– **Őn kérte rá, hogy menjenek el?**

– Igen. De ő végig tiltakozott. És még azt is mondta: mit mondjon az orvosnak? Mert neki nem fáj semmije. Tehát, az megvolt benne, hogy nem tartotta normálisnak azt, ha valakinek nem volt úgy nagy baja, és mégis orvoshoz ment.

– **És ő azt nem gondolta, hogy nagy baj van?**

– Nem... Erős szervezete volt, soha nem volt beteg, nem szedett gyógyszert... Szeptember végén vitte be a mentő a kórházba, ahol az orvos azt mondta, ez egy autoimmun betegség. Én nem is tudtam, hogy pontosan mi az. Különböző kezeléseket alkalmaztak nála, és egy ideig még biztatott a kezelőorvosa, hogy teljesen meg fog gyógyulni. De én láttam, hogy nem javul az állapota. Mindig annyira várt bennünket, és minden egyes alkalommal el kellett neki mondani, hogy mi van a gazdasággal, az állatokkal. Akkor volt, hogy a kukoricát kombájnoztuk. Amíg tudott beszélni, addig kérdezgette: milyen átlagtermésünk lett? Hogyan vették át a szesziparnál? És azt is megkérdezte, hogy van-e pénzetek? Arra gondolok, hogy ugye általában nem volt, és talán... Hogy nem-e azt gondolta, hogyha én meghalok, ott maradnak pénz nélkül? Nem tudom... Akkor még folyamatosan ment a gazdaság. A kukoricát eladtuk, a bálákat, ami felesleges volt, azt is. Teheneket is adtunk el. Tehát, nem azt mondom, hogy nem költöttünk el belőle, de volt bevételünk. Még az utolsó időkben is azt kérte: meséljete, mi van otthon!? Részletesen be kellett neki számolni. Egy vasárnap este a lányom az unokámmal látogatta meg, és a körülményekhez képest jól volt. Másnap tüdőembóliát kapott. Éppen a kórház elé értem, amikor jött a telefon, hogy meghalt. Kértem, hogy felmehessek hozzá. Beengedtek, és el tudtam tőle köszönni. És ott olyan jó volt, mert úgy éreztem, hogy ott van a lelke... A temetés az borzasztó volt. Én nem tudom... Azt úgy ki-

hagynám, bárkinek az életéből. Legyen csak úgy, hogy a szűk család elbúcsúzik tőle.

– **Nem merült föl, hogy ilyen szertartás legyen?**

– Faluhelyen nem lehet, mert itt megszólják az embert. Már azért is megszólaltak, mert elhamvasztattuk a halottat. De én nem tudtam azt elképzelni, nem is tudtam volna végigcsinálni, hogy ott a koporsó, és tudom, ott a feje, itt a lába... Az egy borzalom... Szerintem. Az, hogy a hamvai voltak ott, úgy egy kicsivel jobb volt.

– **A hamvasztásos temetés téma volt a faluban?**

– Igen. Volt, aki megkérdezte: nem volt pénzetek? Így olcsóbb volt? Én nem is gondolkodtam rajta, hogy mi olcsóbb... Nem azt mondom, hogy ész nélkül választottam mindent, hanem csak az volt bennem, hogy hogyan lenne jobb a későbbiekben is. Megbeszéltük a gyerekekkel, hogy a hamvasztás, az valahogy más. A test úgy is meghal, úgyse ott él tovább, hanem az ember szívében és az értelmében... Meg a másik. Nekem eszembe sem jutott, hogy egy új helyre... Ingyen van a sírhely, meg pénzünk is volt, nem ez motivált, hanem, hogy mindig együtt volt a család, és azt szerettem volna, hogy ezután is maradjon úgy. Az ember holtában már, hamvak... És nem számít, hogy hányan vannak egy sírban. Az apósom van ott. És – annak idején – az anyósomnak is ráírták a nevét a sírkőre, mert az úgy volt szokás. Azt is tudom, mindegyikünk, ha meghal, hamvasztva lesz. És ott leszünk, abban az egy sírban. Ezt is megbeszéltük itthon. És akkor megszólaltak, hogy mért nem külön. Mért kell annyi sírhely? Nekem olyan logikus volt, hogy ott is tartozunk egy helyre.

– **Reggel, amikor kimegy fejni, mi jár a fejében?**

– A férjem mindig itt van, mindig gondolok rá. De ugye én nagyon sokáig egyedül dolgoztam, és most ugyanúgy csinálom, mint régen. Öt órakor kimegyek, fejek, behozom a tejet. Utána visszamegyek, befejezem az almolást, az itatást. Aztán mosok, főzök. Gondoltam is már rá, talán jobb is, hogy ennyivel több gondom van most, mert ez annyira leköt. Lehet, úgy jobban elkeserednék. Mert így is, nincs olyan pillanat... Mert nem lehet elfelejteni. Hiába mondják, hogy az idő... És azt is tudom, hogy az élet rendje ez.

– **A nagyobbik fia a gazdasági munkákban tud valamit segíteni?**

– Nem. Most is, hogy lehajolt, azzal már szét is jött a dereka. Gondolom, amiatt, hogy a csípője is össze volt törve. Nem tud emelni. Tehát fizikai munkát úgy nem... Legfeljebb annyit, hogy szoktunk vágni saját használatra borjút, azt, ha úgy fel van emelve, szétbontja.

– **Rendszeresen jár még orvosi kezelésre, vagy felülvizsgálatra?**

– Hollandiába kell neki visszamennie. Még nem tudtuk teljesen lefordítani a háttérrel, amit kapott, de úgy néz ki, hogy száz százalékra le van rokkantosítva. Ennek ellenére félévente jelentkeznie kell, és ott nagyon alaposan megvizsgálják.

– **A két fiú között okoz-e konfliktust, hogy a fiatalabbik egy életerős ember, és ő végez minden férfimunkát a gazdaságban, az idősebb pedig gyakorlatilag nem bír dolgozni?**

– Igen.

– **És ezt hogyan kezelik?**

– Amíg én vagyok, addig...

– **Ön kezeli?**

– Igen. De utána... Ez nagyon nagy probléma.

– **Ez a konfliktus miben nyilvánul meg közöttük?**

– A kisebbiknek nagyon jó természete van. Ő ebből nem csinál problémát. Inkább a nagyobbik az, aki annak ellenére, hogy így történt, még nekiugrik a másiknak, agresszív.

– **Egyébként csinálná, segítene, csak nem bírja?**

– Nem tudom, mert amikor alkalma volt rá, akkor sem akarta. Tehát, amikor egészséges volt. Ő soha nem látott ebben fantáziát.

– **És mivel próbálja elfoglalni magát?**

– Nekünk van lent egy kis erdőnk. Mivel nagyon szereti a természetet, ezért saját maga – jó, mindig volt, aki segített neki – épített ott egy kis faházat, és azt berendezte. Fából csinált padokat, asztalokat. És oda lemegy, ott elvan.

– **Szokott velük külön-külön beszélgetni erről a dolgról?**

– Igen. De úgy érzem, nem lesznek olyan jó testvérek, mint amennyire szerettem volna.

– **Ez a baleset következménye, vagy már előtte sem voltak igazán jó viszonyban?**

– Nem voltak. A nagyobbik azért ment el, mert ő nem akart így gazdálkodni. És hogy baleset érte, kénytelen volt visszajönni. Én mindig azt szerettem volna, ha a gyerekeim annyira szeretik, meg annyira támogatják egymást, és hogy mindenben számíthatnak a másokra. És nem... Nem tudom, hogyan oldódik majd meg ez a helyzet. Sokszor bánt, és gondolkodom rajta, hogy hogyan lehetne úgy megoldani, hogy mindkettőnek jó legyen. Ez nehéz lesz.

– **A „fiatal gazdálkodók induló támogatása” pályázatnál hirdettek már eredményt?**

– Igen. A fiam már másodszer pályázott, és én most is azt mondtam, ha nem te nyered meg, akkor ki? A pénzügyi tervet olyan szakemberrel csinálták, aki ezzel foglalkozik. A fiam elmondta, hogy mit szeretne megvalósítani, ő pedig segített neki kiszámolni. Ötéves időszakra kellett beírni, hogy hogyan gyarapszik majd a gazdaság.

– **Pontosan meg kellett tervezni?**

– Igen. És a fiam mindent bevállalt, ami ahhoz kell, hogy egy gazdaság jól működjön, az állatoktól elkezdve a földig. És mindent nyereséggel próbált... És nem fogadták el. Olyan dolgokon... Amikor először pályázott, akkor több pontot kapott volna, hogyha nő lett volna, és ha kisebbséghez tartozik. Most azon bukott el, hogy nincs főiskolai végzettsége, meg hogy, nem olyan településen lakik, amelyik – talán – ezer fő alatti.

– **A pályázatot hol bírálták el?**

– Országos szinten.

– **Már az elején tisztában voltak a pontszámítással?**

– Nem tudtuk. És mi azt gondoltuk, az alapján történik az elbírálás, hogy a gazdálkodást hogyan tervezi meg.

– **Nem voltak nyilvánosak a feltételek?**

– Nem. Amikor megkaptuk, hogy elutasították, akkor csodálkoztunk, hogy két fele vannak a pontok. Ő arra a részére, ami a gazdaságról szólt, a maximális pontot kapta, és ami alapján elnyerhette volna a támogatást, a másik résznél, ott pedig pár pont hiányzott.

– **Megpróbálja újra?**

– Nem.

– **A sok tejjel mit csinálnak?**

– Megfőzzük sajtnak.

– **Mindent itthon földolgozzák?**

– Igen.

– **De korábban ez nem így volt?**

– A tejet eladtuk. Reggel is, este is kihordtuk házhoz.

– **Ez miért maradt abba?**

– Kocsival vittük, és az üzemanyag nagyon sokba került. Meg... Valahogy úgy éreztem, az már nem jó úgy. Mondjuk a lányom hordta már a végén egyedül. Én itthon csak kétliteres palackokba raktam. Sokszor fáj az... Nagyon jó minőségű tejet vittünk. Mindenki szerette, mondták is, hogy inkább emeljük az árát, de abba ne hagyjuk. És amikor fiatalok kértek, volt olyan, hogy nyáron azt mondta az egyikük, három nap után savanyú lett a tej. Hogyan ne legyen? Azért kell reggel, este fejni, mert a tej egy folyamaton megy át, megszik. És akkor a másik is, hogy rossz tejet hoztatok, megsavanyodott. Hát, annak az a dolga. Főleg melegben, főleg ha beteszik a hűtő ajtajába, és azt százszor kinyitják. Mert úgy nincs lehűtve 5-6 fokra.

– **Az ilyen eset bántotta önt?**

– Igen. Mondjuk én tudtam kezelni, a lányomat jobban. És ő már nem akarta folytatni. Én meg azt nem tudom megtenni, hogy minden háznál kiugrok az autóból, aztán beülök, újból kiugrok, megint beülök. Meg a fiamnak is – ugye 14 telenet fejt reggel, este – sok volt már. Tehát ő volt az, aki kimondta, hogy ezt már nem csinálja tovább. Mert akkor is, öt órakor már kint volt, etetett, utána pedig még elment bálázni. Szóval bérmunkát is vállalt. És ott jobban keresett, mint-hogyha nekünk dolgozik. Ezért úgy döntöttünk, hogy eladjuk... Ezt is közösen megbeszéltük, hogy nem tehenezünk, tejezünk tovább, hanem hízómarhákkal fogunk foglalkozni. Azokat reggel, este félóra alatt végig lehet etetni. Ugye bálákban a siló, nem tart sokáig. És ha a fiam nincs itthon, azt a szomszéd fiú is el tudja végezni.

– **Tapasztalta a faluban, hogy rossz szemmel néznek önökre amiatt, hogy gazdálkodnak, vagy irigységet?**

– Nem tudom. Én úgy érzem, hogy minket nem irigyel senki. És azt se gondolom, hogy haragszanak ránk. Inkább az első időben volt olyan, hogy lenéztek bennünket. Tehát akkor, amikor még mások nem gazdálkodtak, mert könnyebb volt az élet, akkor éreztem ezt. Főleg engem, hogy ilyet csinálok. Ugye én egyedül dolgoztam itthon, a férjem még eljárt munkába. De ha én elmentem valahova, megfürödtem, rendesen felöltöztem, énrajtam soha nem látszott, hogy én állatokkal foglalkozom. Mégis megszóltak: hogy ezért tanultál? Meg amíg fiatalabb voltam, festettem a körmömet, fodrászhoz jártam, a hajam melírozva volt, mikor mi volt a divat. És akkor volt olyan, akinek – tényleg úgy van – nem is volt semmi iskolája, és ő megkérdezte tőlem: te a disznószarnak fested ki a körmödöt?

– **Ön ezt hogyan reagálta le?**

– Azt gondoltam, ha értelmes lenne, nem mondott volna ilyet. És akkor is különbnek éreztem magam, mert én mégis másképpen neveltem fel a gyerekeimet. Szerintem többet tudtam nekik adni, ha nem is anyagilag, másképpen. Sokszor gondolkodtam rajta, ha más helyzetbe kerülök, akkor hogyan élnénk. Anyagi körülmények tekintetében biztos, hogy másként. De mivel megváltoztatni már nem lehet, el kell így fogadni.

– **Elégedett?**

– Nem...

– **Mit csinálna másképpen?**

– Hát szerintem mindent. Jó, nincs ilyen lehetőség, hogy az ember újra élje az életét. De másképp csinálnám. Másképpen.

– **Gazdálkodni másként?**

– Nem, nem gazdálkodni. Azt azért nem. Mert szép volt. Tehát, nehéz volt, de csináltuk, mert benne voltunk, mert muszáj volt. De szerintem különben élhetnénk, külön lehetne a lakásunk, hogyha... ha nem gazdálkodunk, hanem munkahelyünk van. És megvan a havi keresetünk, a szabadságunk. Tehát az, hogy megkapjuk a fizetésünket és mehetünk. Nem is kellett volna külföldre, csak itt Magyarországon, egy másik városba elutazni. Vagy csak egyszerűen kirándulhattunk volna. De mi soha nem értünk rá. Például volt olyan, hogy babakiállítást rendeztek. Mondtam a gyerekeknek, hogy szeretném megnézni. Nem is volt messze. Várpalotán vagy Veszprémben. És valamelyikük megkereste az interneten és szólt, hogy gyere, nézd meg, ezért akarsz te elmenni? Hát mondom, ott biztosan másmilyennek láttam volna. Úgyhogy nem, nem volt ez így jó. Szerintem. Meg a másik, valahogy a rokonok, meg az ismerősök, úgy elmaradtak. Tehát csak mi maradtunk. Ők tudták, ha eljönnek, zavarnak bennünket. Tudták, ha öt óra van, akkor nekünk dolgunk van. És akkor nekünk volt kellemetlen, hogy ne haragudjatok, de etetni kell. Aztán így teljesen elmaradtak az unokatestvérek, pedig anyuék kilencen voltak testvérek. Ez is egy rossz dolog. Sokszor gondoltam rá, ha mi elmegyünk, a gyerekek nem is

tudják, hogy kik azok, vagy hogy hívják őket, mert a lány unokatestvéreknek már más a nevük.

– **A férjével hány évig is gazdálkodtak?**

– '88-tól folyamatosan...

– **Szokott templomba járni?**

– Ritkán. Református vagyok. A szüleim vallásosan neveltek. Nem lehetett káromkodni, vagy azt mondani, hogy ezt vagy azt nem csinálom. Mindent úgy kellett elfogadni, hogy nekünk ez a feladatunk. Én nem tudom, de akit az ember gyerekkorában megszokott... Mi gyerekek rosszak voltunk, mégis a tiszteletes úr olyan szeretettel tanított bennünket hittanon. Nyolc évig jártam, kötelező volt, de szerettem is menni. Minden vasárnap istentiszteleten, csütörtökönként bibliáórán voltunk. Konfirmáltam is. Most már csak nagy ünnepeken megyek el. Meg amikor..., nem jut eszembe a nevük – nem voltam ám mindig ilyen feledékeny, csak mostanában valahogy –, teológushallgatók jönnek. Első hétvégén itt mindig teológus beszél, és ő úgy másként dolgozza fel a Bibliát, neki még más elképzelése van a vallásról, a világról. Azt szeretem hallgatni, teljesen leköti a figyelmemet, mint régen. De ez valahogy úgy van, mint mikor valakinek meghal a párja. Azért nem kell elmennie a temetőbe, hogy rá gondoljon. Mert nem ott van, otthon van... Velem van... Az ember őt magában hordja.

– **Amikor egyedül maradt és átgondolta, hogy hogyan tovább, fölmerült az önben, hogy azt mondja a fiának, abba kellene hagyni a gazdálkodást?**

– Beszéltünk róla, és a fiam is úgy többször említette, lehet, hogy abbahagyjuk. Ő is például nézett magának munkalehetőséget, hogy hova mehetne el dolgozni. Csakhogy ez olyan, hogy ezt nem lehet egyik napról a másikra befejezni. Ugye, itt vannak a földek, akkor azzal mi lesz? Az állatok sem olyanok. Mi szeptemberben azt mondtuk, hogy vége, tehenünk többet nem lesz, mi nem fogunk fejni. Akkor is itt maradt őt, mert vemhes állatot nem lehet eladni. És azok közben megellettek. Tehát ez nem olyan.

– **Vagyis, nem lehet belőle kiszállni?**

– Olyan hirtelen nem. És akkor mire megint eljutunk odáig, hogy befejezzük, akkorra megint jön valami. Kölcsönünk is van a traktorra, van egy, amit újonnan vettünk. Annak is még két év... Addig kell évente a földalapú támogatás, amit mi oda tudunk fizetni.

– **Még ma is úgy van, azért dolgoznak, hogy a hitelek ki tudják fizetni?**

– Igen. Most ott tartunk, hogyha a hiteleknek vége lesz, akkor majd váltunk.

– **És másmilyen hitelt vesznek föl?**

– Nem. Akkor vége lesz a kölcsönöknek. Akkor szépen abbahagyunk mindent és megpróbálunk valahogyan másként élni.

– **De akkor megérte ez a sok áldozat, sok lemondás? Egyáltalán ön annak érezte?**

– Nem tudom... Azért nem éreztem soha lemondásnak, mert együtt lehettem...

Szóval, így együtt volt a család. Valahogy mindig a gyerekek voltak az elsők. Éppen mondta a nagyobbik fiam, most már, hogy rokkantnyugdíjas lesz, és kap majd nyugdíjat, hogy majd elvisz ide-oda... Olyan nagyon nem is vágyom rá... A nyaralás, a pihenés, az úgy nem volt jellemző sose.

– **Biztosan beszélgettek róla, a szomszédasszonyok vagy mások mesélték, hogy merre jártak. Olyankor nem hiányzott, vagy nem irigykedett egy kicsit? Mert mi meg minden reggel, este fejünk...**

– Hát nem tudom... Amit az ember nem ismer, az nem hiányzik. Irgykedni sem... Úgy soha senkitől nem irigyeltem semmit. Tehát – hogy mondjam –, annak ellenére, hogy mi nehezen éltünk, én mindig azt mondtam, a gazdaság, az mindent visz. Ezt a házat is felépítettük, még kész sincs, de már most tönkre van. És mindig úgy terveztük, hogy majd most fel fogjuk újítani. De ez mindig csak maradt. Nem tudom, hogyan tudánk... Eleve minden hátrafele megy. Meg kell venni a műtrágyát, azt ki kell fizetni. A vegyszereket megvásárolni, az alkatrészeket a gépekhez... Lényegében – ha úgy veszem – ebből meggazdagodni, jól élni, nem lehet. Csak megélni.

– **A lánya meg az unokája mikor költözött el?**

– Szilveszterre mentek el, mert az unokám bulizni szeretett volna. Én pedig mondtam neki, hogy most itt nem lehet. És akkor kitakarították, ez egy ilyen kis különálló, úgy mondják, nyári konyha. Még a férjem csinálta évekkal ezelőtt. Fel is díszítették, hogy a gyerekek tudjanak szórakozni. Tanácsoltam a lányomnak, neked is ott kell lenni a másik épületben – bent a központban van ez a ház –, mert ők még fiatalok. Éppen egy hétig leállás volt a munkahelyén és elkezdett ott pakolgatni, ott is főzött. Jól érezték magukat. Aztán úgy döntött, megpróbálná, hogy külön menjenek.

– **Előtte hány évig éltek itt önökkel?**

– Hát mindig. Amikor a lányom elvált a férjétől, terhes volt. '96-ban született az unokám. Ő végig itt volt. Ugyanúgy neveltem – mert a lányom is fiatal volt még –, mint ahogy rám maradt ő, meg a két fiú. Én vittem óvodába. Az iskolában én tanultam vele, én jártam szülőértekezletre. A könyveit én kötöttem be. A ruháit én rendeztem neki...

– **Így hirtelen a nagycsaládból kevesen lettek?**

– Igen, hárman maradtunk a fiaimmal. Azért a lányom is sokat itt van, mert folyton kell valami: „Anyu, most ezt szeretném elvinni; most azt kellene megvarrod.” Mindig is szerettem varrni. Rengeteg ruhaanyagot összehajtogatva tartogatok. Régebben az volt a vágyam, ha majd idős leszek, akkor sok ruhát fogok varrni. De már nem érdemes...

– **Miért nem?**

– Mert most már vannak ezek a turkálók, ahol márkásabb holmikát is lehet kapni. Mikor a gyerekek kicsik voltak, akkor még nem volt ilyen. Én varrtam a ruháikat, mert annyira nem tudtunk vásárolni nekik. Egy kis szoknyát egy este megcsinál-

tam, reggel már abban mehetett a lányom az óvodába. Amikor az unokám megszületett – az apja nem küldött semmilyen támogatást –, vettem egy Burdát, amiben kimondottan szabásminták voltak és rengeteg rugdalózót, pizsamát, kisanadrágot varrtam. Nagyon szerettem horgolni, kötni is. Mindent éjjel...

– **Mikor aludt?**

– Nagyon kevés alvásra volt szükségem. És az a baj, hogy most is. Ha 4-5 órát alszom, utána már felébredek – most már nem kelek fel – olvasgatok, novellákat, meg rövidebb írásokat.

– **Hány újság jár?**

– Már nem sok. Visszamondtam őket.

– **Miért mondta le őket?**

– Nem tudtam már mindet átolvasni. Mondjuk a Szabad Földet sajnálom, azt szerettem. A Napló azért jár, mert naponta jön. Az időjárás, az apróhirdetések, meg ami közvetlenül a megyében történik... Mindig látom benne a napi híreket. Hogyha a híradót nem is tudom megnézni, azért mégis tájékozódok.

– **Korábban hány járt?**

– Sok. Jó, ilyen, hogy Agrárágazat, meg a Mezőgazdasági Technika, az maradt. A Heti Világgazdaság már nem jön. A Nők Lapja sem. Akkor úgy volt, hogy már soknak találtam, amit fizettem. Meg már nem is szerettem annyira. A Családi lap sokáig járt. A Kiskegyed Otthonát most is meg szoktam venni, de volt, hogy előfizettem rá. A Praktikát szerettem még.

– **Ideje nincs rájuk, vagy már igénye sincs, hogy elolvassa őket?**

– Most már lassabb lettem. És annyira elveszi az időmet a mosás, a főzés, a mosogatás. Takarítani sem tudok már annyit, mint régebben. Akkor még olyan könnyen ment, most meg látom, hogy mi koszos, mit kellene csinálni, és nem megy. Emlékszik, amikor ősszel itt járt, akkor volt a csőtörés a fürdőben? Az ugyanúgy megvan. Semmi nem változott. Igaz, még most is zárolva vannak a számlák. Amíg nincs meg a hagyatéki, addig a pénzhez se nyúlhatunk, és a támogatásokat sem kapjuk. Ez azért nagyon rossz.

– **Megállította az életet...**

– Igen. Tehát az, hogy nem tudtunk úgy... Éppen elég befizetni a számlákat, ami kötelező, amit muszáj, mert nincs semmi, csak amit a fiam kap most a munkájáért. Ennyiből vagyunk. És én megigényeltem az özvegyi nyugdíjat – amit megállapítottak –, 35 ezer forintot, ez lesz egy évig. Azon is gondolkodtam, valahova el kellene menni dolgozni. 57 éves vagyok, nyugdíjas még nem leszek. Hiába vagyunk mi bejelentetten családi gazdálkodók, de amit fizetünk járulékokat, az nagyon minimális nyugdíjra lesz majd elég. Úgyhogy nem tudom, ha megérem a nyugdíjas kort, hogyan, miből fogunk élni.

– **Itt ez a nagy gazdaság, és nincs megtakarításuk...**

– Mi végig takarékoskodtunk, de félretenni nem tudtunk.

– **Minden pénz ott van az állatokban, a földben, a gépekben?**

– Igen. A befektetés mindent elvitt. Most már sokszor gondolkodunk, mit lehetne kihagyni. A fiam is mondja, mi lenne, ha most nem szántana, csak tárcsázna. De olyan növények vannak, amiknél hogyha nem szántással kezd, akkor nem várhatunk jó termésátlagot. Sőt, ha jön még egy aszály, vagy egy esősebb időszak, egy gombafertőzés, akkor azt permetezni kell. Én úgy látom, hogy a kisgazdaságok nem tudnak felvirágozni. Most sem érzem azt, hogy jobb lenne, mint korábban. A nagyobbik fiam mesélte, hogy a tévében hallotta, hogy majd most jobban kapnak támogatásokat a kisgazdaságok. De ezt már nagyon sokszor ígérték. A Házon kívül másort szoktam nézni, és ott sorolták, hogy vannak különböző trükkök, hogy hogyan lehet spórolni. Hát mi így születünk, mi ezt azóta csináljuk, nekünk erről szólt az élet.

– **Korábban említette, hogy a család minden tagjának van életbiztosítása. Az öngondoskodást fontosnak tartották?**

– Igen. Nem is tudom, mi lett volna velünk, ha akkor, amikor november végén a férjem meghalt és mindent zároltak és eladni sem lehetett semmit, ha akkor nem kaptuk volna meg az életbiztosítás összegét.

– **De akkor hogyan zajlik az életük hónapról hónapra, ha nem kapják meg azokat a juttatásokat, amiknek jönniük kellene?**

– Már több levelet is írtunk a banknak, ahol decemberben ki kellett volna fizetnünk a hitelrészletet, ami kb. másfélmillió forint. Így azt felvettük a hagyatéki leltárba. Majd ha meglesz a hagyatéki tárgyalás és a határozat, akkor majd beindul az MVH-nál is – ha elfogadják, hogy megvan az örökös –, hogy majd elkezdik fizetni a pénzt. De ehhez a fiának előbb rengeteg dolgot meg kellett szereznie, új adószámot, az östermelőt, a családi gazdaság nyilvántartásba vételét. Jaj, nem is tudom most hirtelen, mit még. És mindent, ami járt a férjemnek, kérvényeznünk kell, hogy a fiam megörökölje. És ehhez annyiféle papírt küldtek, meg olyan nagyon nehéz értelmezni, hogy hogyan töltsen ki.

– **Annak, hogy a fia hivatalosan is átvegye a gazdaság irányítását, annak az ügyintézése ilyen hosszú időbe telik?**

– Jaj, ez borzasztó, ezt nem gondoltam volna, ez kegyetlen!

– **Ez is lehet az egyik oka, hogy kevesen gazdálkodnak, hogy ilyen iszonyú mennyiségű adminisztrációval jár?**

– Lehet. Mert már eleve nekiállni nagyon nehéz. Tehát nem úgy van, hogy veszek egy tehenet és azt nevelgetem. Kell hozzá először is egy tenyészetkód, anélkül nem is kerülhet ide. Akkor megnézik, hogy van-e olyan istálló, etetnivaló, hogy megkaphasd a kódot. Aztán jön a hatósági állatorvos, az is megnézi, meg vérvételek vannak és ez mind a mi költségünk. Nekünk kell ezeket fizetni, hogy gazdálkodhassunk. És nem úgy van, hogy elpusztult egy borjú és kész. Azt jelentenünk kell. Most már olyan is van, hogy el kell szállíttatni a mi költségünkön, mert veszélyes hulladék. Olyan feltételekhez kötik, hogy én azt mondom, hogy valaki, aki csak

nyolc általánost végzett, vagy nem olyan képességű, az nem tudja végigcsinálni. És jön a büntetés, mert mi is nagyon sokszor kaptunk. Van olyan, hogy trágya-bevallás nitrátérzékeny területen. Próbáltuk mi normálisan kiszámolni, hogy az jó legyen. És azt hiszem, egy kilóval több nitrátot juttattunk ki, de csak papíron, mert ugye meg kellett csinálnunk. És akkor kijött egy százezer forintos büntetés, mert egy kilóval többet... Utána, persze mentünk segítséget kérni, hogy ez téves volt, rosszul számoltunk, nem is volt annyi szerves-trágyánk. De ez mind utánajárás. Akkor ugye nagyon sok földet műveltünk és mivel ilyen drága lett a gázolaj, sokat visszaadtunk.

– **Az mit jelent, hogy visszaadták?**

– Béreltük és visszaadtuk a tulajdonosnak. A gazdasági évnél augusztus 31-én van vége. És mi már előtte megmondtuk, hogy szeptembertől nem kívánjuk művelni. Felbontottuk a bérleti szerződést. Megbeszéltük, nem veszekedéssel. És bementünk a földhivatalba, ezt bejelenteni. Ott mondták, ez nem így működik. Kérjünk még innen aláírást, onnan igazolást. Már belementünk a szeptemberbe, de még mindig a mi nevünkön volt a bérlet. A tulajdonosok pedig nem álltak úgy hozzá. A lényeg az, hogy parlagfüves lett a terület. Ugye, mi annyira nem is foglalkoztunk vele, mert már nem a miénk volt, csak a hivatalnál nem volt még elrendezve teljesen. Na és akkor jött az ellenőrzés és ötszázezer forint büntetést kaptunk. Minket vontak felelősségre, mert a tulajdonosnak nem volt még a nevén a földhasználat. Mást nem tudtam csinálni, mint kértem, hogy egy év alatt fizethessük ki. Csakhogy ehhez is leveleket, kérvényeket kellett írni.

– **Ilyenkor nem keseredik el?**

– Valahogy úgy érzem, hogy muszáj csinálni.

– **És hogy ez is hozzátartozik a gazdálkodáshoz? Nekem valahogy úgy tűnik, mintha szándékosan meg akarnák nehezíteni a dolgukat...**

– Én is így érzem különben. Sokszor mondtam is, hogy nálunk... A nagyobbik fiam szokta mesélni, hogy külföldön, például Hollandiában is, ha egy paraszt azt mondja, hogy dolgozni akarok, akkor támogatják százan, hogy csinálja. Nálunk, ha én azt mondom, gazdálkodni szeretnék, hát akkor menjünk rá, akadályozzuk meg, húzzuk le. Már a NAV (*Nemzeti Adó- és Vámhivatal – J.Á.*) szól, hogy ellenőrizni fognak bennünket. Most jönnek és valamibe bele fognak kötni: vagy a könyvelésbe, vagy a számlákba. Nekünk naponta kell az egy alkalmazottunkkal jelenléti ívet aláíratni, hogy itt volt és hazament. Ez normális dolog? Faluhelyen egy gazdaságban? És ilyen dolgokat ellenőriznek. Lényegében az ember agyát teljes mértékben leköti az, hogy jaj, nehogy elmulasszak valamit, határidőt, bevallást. Sok minden van, amiről nincs is tudomásunk, mégis a büntetést mi kapjuk. Így volt a jövedéki adóval is. Ugye, mindig én írtam le kézzel az összes gázolajszámlát, mindet beküldtük, a vámosok megnézték, leellenőrizték, ha hiányzott valami, írtak levelet. Én átnéztem, pótoltam. És akkor megkaptuk a jövedéki adó visszafizetést. Ez most megváltozott, most már elektronikus úton...

– **Akkor nehézség nemcsak a kezdetekkor adódott bőven, hanem azóta is...**

– Mivel itt lakunk az erdő szélén, sok kárt tesznek a vadak. A vadhálón keresztül is nagyon elszaporodtak. A fiam próbált rókabiztos tyúkólat készíteni, de így is mind az ötven tyúkomat elvitte a róka. Az idén például a fiam tíz hektáros őszi vetését teljesen szétűrták a vaddisznók. Szerintem nem etetik rendesen őket. És ugye előtte kukorica volt ebben a földben és feltűrták miatta. Emlékeztek rá az állatok, hogy ott volt ennivalójuk. Lehet, hogy maradt benne, mert kombájn vágta le. És most a búzát teljesen tönkretették. Akkor a fiam jelezte a vadkárt a vadászoknak. Ők meg azt mondták, hogy kerítse be. De ő nem nyugodott bele és továbbment. Mert az nem normális dolog, hogy az embernek van több hektárja és kerítse be. Miből? Ekkora területeket nem zárhat be. Jó, nekem is kötelességem védekezni, de a vadászoknak is. És hogyha nem tudnak, akkor ki kell a kárt fizetniük. De nem akarják. Pedig az egészséget fel kell tárcsázni és újra kell vetni. Benne van a vetőmagunk, a műtrágya.

– **És most pereskednek?**

– Nem, hanem független kárszakértőt kérünk. Ha ő megítéli, akkor már nem mondhatják azt, hogy nem fizetünk. Mert most kibúvókat keresnek. Például azt is mondták, hogy a fiam a hibás, mert kukorica után búzát vetett. Hát ilyen nincs! Ne a vadászok mondják meg, hogy a gazdálkodó mit vessen a földjébe! Mi még a vetésforgót is szem előtt tartottuk. Azon a területen eddig lucerna volt. És utána, amikor a fiam azt feltörte, akkor az a föld elég gazdag – azt hiszem – nitrogénben, ami kell a kukoricához. Tehát próbált olyan dolgokat vetni egymás után, hogy azok jobban fejlődjenek anélkül, hogy többet kellene műtrágyázni, szerves trágyázni.

– **A vadkár másoknak is probléma?**

– Igen.

– **Nem gondoltak még arra, hogy összefogjanak és segítséget kérjenek?**

– Azt hiszem, a fiam így jutott el a független kárszakértőig. Beszélt valaki olyanal, aki ezt már végigcsinálta. Nekünk eddig még nem volt ilyen problémánk.

– **Ma is ugyanannyi állat van, mint amennyivel annak idején kezdték?**

– Mennyiségre igen, csak nem tehenek, hanem hízómarhák.

– **Arra nem gondoltak, hogy kevesebb is elég lenne?**

– Volt olyan időszak, hogy én is azt mondtam, ne csináljuk így tovább... De, hogy mondjam, szerintem úgy se volna jobb. Folyamatosan az lenne bennünk, hogy mi ezt így szoktuk meg, így van nyugalunk. Ez úgy nyugalom, hogy együtt lehet a család. Meg most minek akarjunk annyi mindent? Ami a legszükségesebb, az megvan. Tehát... Amíg a fiam azt nem mondja, hogy ő ezt nem csinálja tovább, addig így vagyunk. Mert önélküle hát ki, ki csinálná? Tulajdonképpen most ő vette át az egészséget. Bár már többször mondta, így nem fog tudni megnősülni. Mert nincs ideje elmenni. Járt ő szórakozni, meg lányokkal is, csak amikor az volt, elment este, én pedig reggel már ötkor szóltam neki, hogy haza kellene jönni, mert neki kell állni dolgozni. Úgyhogy nem tudom. Minden attól függ, hogy a fiam meddig bírja. Vagy

hogy, mikor mondja azt, meguntam. De most szereti, élvezi ezt a munkát.

– **A gazdaságban a kisebbik fiú teljes mértékben átvette az édesapja helyét?**

– A családi gazdaságban így most ketten vagyunk, és a fiam a gazdaság vezetője.

– **Ön szeretné, hogy folytassák együtt tovább?**

– Mindenképpen akarok neki segíteni. Szeretném, ha úgy tudná tovább vinni, hogy ne legyen semmi probléma. Tehát így a papírmunkában. Mindent feljegyzek, hogy el ne felejtjük a határidőket, a kifizetéseket, hogy mindent időben elvégezzünk. Hogyha az egészszet hivatalosan is át tudja venni, akkor hátha majd újból jó lesz.